

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૩૧૦૩

वीर-विभूतिः

(शतकम्)

३१

**न्यायविशारद-न्यायतोरु-
मुनिश्रीः न्यायविजय-विरचिता ।**

सत्यं समबुध्यध्वं !
यात सत्येन वर्त्तमाना ! ।
सत्याज्ञयोत्थितो धीरो
मृत्युं तरति मेधिरः ॥

—न्यायविजयः

THE GRANDEUR OF VIRA

Being a translation in English of the
Sanskrita book,

VIRA-VIBHUTI

OF

MUNI SRI NYĀYAVIJAYAJI.

TRANSLATED

BY

B. BHATTĀCHĀRYYA,

m. a., ph d.

RAJARATNA

Director, Oriental Institute
Baroda.

Second Edition

1939.

मांगरोळ

श्री जैन तपागच्छ-संघ-पेढी-
प्रदत्त आर्थिक योग्यी प्रकाशित

वीर सं. २४६५

धर्म सं. १७

विक्रम सं. १९९५

द्वितीय श्रावण

वडोदरा—छुडाणामित्र प्रिन्टिंग प्रेसमां अंबालाल वि. ठक्करे
प्रकाशकने माटे छाप्युं. ता. ३१-८-१९.

FOREWORD

[To the first edition]

Lord Mahāvīra, like His contemporary Lord Buddha, was born at a time when India was in a great ferment. The incorporation of the Vrātyas, or nomadic Aryans, into the orthodox fold, produced a revolution,—a revolution in ideas, speculations, language, dress, customs and manners,—in short, everything connected with ancient Indian life. India at that time was thoroughly caste ridden, the caste system had become inflexibly rigid, sacrifices were the order of the day, and these magical rites were accompanied by animal slaughter on a large scale. The sacrifices, with their cooked meat, had become extremely popular, and the Brāhmanas had become supreme.

Lord Mahāvīra, like Lord Buddha, the Vrātyas and the materialistic philosophers of that age, challenged everything that Orthodoxy had set up in the name of

religion; He challenged their caste system, He challenged the superiority of the Brāhmanas, He challenged their sacrifices, and He challenged their immolation of animals on a large scale.

In His time there were no less than sixty schools of thought, known, of course by the Orthodoxy, as 'heretical' schools, headed by sixty 'heretical' teachers, each with new dogmas, each having a large following, and each putting up a strong fight against the Orthodoxy, that is to say, Brāhmanism. How, in the course of time, these schools became extinct, or merged in other more powerful religions, history does not tell, but we know that two among them, Buddhism and Jainism, grew subsequently to be the most enduring and powerful of the Indian religious systems. Mahāvīra and Buddha played a very important part in inaugurating two new lines of thought, and thus their lives will always have a perennial interest for all Indians so long as there are Indians living on this soil.

The rigidity of the caste system, and the Brāhmanical ascendancy in the time of Mahāvīra, tended, in a great degree to drown the intellectual celebrities of rival sects, and to stifle independent thinking, coming from, what the Brāhmanas considered to be the lower stratum of society. The Vrātyas and others not belonging to the social system of the Brāhmanas did not tolerate this, and they boldly proclaimed independence, with what result we all know. This is how India became the homeland of three great religious systems which

wielded tremendous influence during all the subsequent centuries and brought peace to mankind, not only in India but also in far distant countries. By the reaction of one religion on another, all the three religious systems became modified and more and more dignified and elevated, and the harsh and cruel elements in each were toned down by force of the very rivalry that existed between them.

In this brochure a translation is given of the short work recently composed by Muni Nyāyavijayaji in Sanskrita, entitled, the Vira Vibhuti, or *The Grandeur of Vira*. This work (in fifty seven verses) gives in a nut-shell the story of the life of Mahāvīra as preserved in the Svetāmbara tradition. He has also made an attempt to lay special stress on such anecdotes from His life as have a bearing on the problems of present day society, and has described most vividly the method followed by Mahāvīra in His life and the ideals first set up by Him. In Muni Nyāyavijayaji's own words, Mahāvīra's preachings can be summed up in three simple words:—

- (i) Ahimsā, or non-injury.
- (ii) Sanyama, or control of the sense organs.
- (iii) Sevā, or service—the three corner-stones on which the great structure of Jainism is reared.

Like a true saint, Muni Nyāyavijayaji here exhorts his fellow men to realise these three principal tenets of Jainism, and to put them into practice in their

daily life, customs and manners. There is, therefore no bigotry in it, there is nothing sectarian about it, and there is nothing of provincialism in it. Jainism, thus, is a universal religion, and its character is more than national,—it is truly international. Any one practising these ideals is a real Jaina whether he calls himself a Jaina or not, or whether he is in India, in Japan or in America.

Lastly, I have to express my gratitude to Muni Nyāyavijayaji for his kindness in entrusting me with the work of translating this important work in English, and for his trust in me,—an alien in point of religion. Indeed, I have had many opportunities of coming into close contact with this great soul, and I have learnt how to respect one who has embraced cheerfully all the miseries of life in order that others may enjoy happiness. A few such eminent saints—a few such torch bearers of light—will keep up the reputation of any country as the greatest home of piety, righteousness and virtue. I had much hesitation in undertaking this work, but to me Muni Shrī's word is an order.

BARODA. }
16th October 1932.

B. B.

Mahavira—The great Hero

By

A. J. Sunavala,

B. A., LL. B.,

It is now admitted by all that Vardhamāna or Nirgrantha Jnātaputra, best known as Vira or Mahāvira, regarded by the Jainas as the twentyfourth and last Tirthankara was a historical personage and a contemporary of Shākya Muni, the Buddha. He was born in the year 599 B. C., or towards the end of the Dusamā Susamā period, the fourth Ara, as the Jainas reckon time, on the thirteenth day of the bright half of Chaitra. He is said to have perfected his vow Kalpa after Kalpa. Many a hundred incarnations preceded that final incarnation in which the highest knowledge and intuition, called Kevala-Jnāna, was attained. Step by step he climbed up the long ladder of existence; life after life of self-abnegation and devotion led him from earthly

manhood to divine humanity, from divine humanity to the position of a Jina or a Tirthankara. Immeasurable ages of innumerable lives lay behind him ere he was born in the royal palace at Kundapura or Kunda-grāma—a Kshatriya suburb of Vaishālī, the capital of Videha or Tirhut—born for his last birth upon this planet, born to reach the perfect illumination, born to become a mighty teacher and instructor of myriads and myriads of the human race.

The Jainas, both Shvetāmbaras and Digambaras, state that he was the son of King Siddhārtha of the celebrated race of Ikshvāku and of the Kāshyapa Gotra, and that his mother Trishalā was sister to King Chetaka of Vaishālī, and was also related to King Bimbisāra of Magadha then the most powerful state in India. The name given by his parents was Vardhamāna, as causing increase of riches, peace and prosperity, but Indra or Shakra—the chief of the gods—gave him also the appellation of Mahāvira as significant of his power and supremacy over gods and men.

For nearly thirty years Mahāvira seems to have lived in the bosom of his family. According to the Shvetāmbara tradition he was prevailed upon by his parents to marry Yashodā, daughter of the prince Samaravira. By her he had a daughter, Anojjā or Priyadarshanā, who was married to a noble of the name of Jamālī—one of the Saint's pupils and founder of a new sect—and who in her turn had a daughter called Sheshavati or Yashovati. Mahāvira's parents and with

them probably their whole Clan of Nāya Kshatriyas were followers of the tenets of Pārshvanātha—the twenty-third Tirthankara—who is said to have preceded Mahāvira by 250 years. They died when Mahāvira was twenty-eight years old, and the government of the country naturally devolved on his elder brother Nandivardhana. Mahāvira now felt free to become an ascetic. After two years of abstinence and self-denial at home, he resolved to fulfil his vow—the vow that he had taken, long lives before, to renounce all, to reach illumination, and to become a saviour of the world. He took the permission of his brother and the royal councillors, gave away his wealth in charity, and then, surrounded by crowds of people, proceeded towards the Shandavana park outside the Kshatriya suburb of Vaisāli. There in the centre of the park, under the shade of the ever-green Ashoka tree, he quietly descended from his state palanquin, took off his ornaments, stripped off his princely garments, plucked out his hair in five handfuls, paid obeisance to all liberated spirits, and vowing to do no sinful act, entered upon that ascetic life, the austerities of which were to dry up all the founts of Karma and free him from the sorrowful cycle of birth and rebirth.

This great initiation, all sects agree, took place when Mahāvira was thirty years of age, some time between 570 and 569 B. C., on the tenth day of the latter (?) half of Mārgashirsha or Māgasara. For twelve years he led a life of severe austerities, observing

frequent fasts of several months' duration, practising penances greater than any other practised, always meditating, always striving to realize himself, always sinless and circumspect in thought, in word and in deed.

For full twelve years the homeless ascetic wandered from place to place, never staying for longer than a single night in a village or for more than five nights in a town, and only resting during the four months of the rainy season, always bearing with perfect patience and equanimity all kinds of hardship and cruel ill-treatment at the hands of his enemies and the savage tribes of Vajrabhumi, Suddhibhumi and Lāt or Lār, the countries apparently of the Gonds. As he was thus wandering on his way, the time approached when perfect illumination was to be found. For, in the thirteenth year after his renunciation of the world and initiation as an ascetic, on the tenth day of the bright half of Vaishākha, as he was seated under the shade of a sāl tree outside Jrimbhakagrama, on the north bank of the river Rijupālikā—a place not very far from the Pārshva-nātha hills—as he sat there beneath the sacred tree, there dawned on him the light which he had been born into the world to discover; there came to him, in that silent hour of deep meditation, the mighty awakening which made him the enlightened, the omniscient, the all-knowing, which told him of sorrow, of the cause of sorrow, of the cure of sorrow, and of the path which leads beyond it. The bonds of Karma—the enemies to enlightenment, wisdom and salvation—were snapped like an old rope; and the Kevala Jnāna—the only knowledge—

knowledge which is full and complete, unimpeded and unobstructed, infinite and supreme—became his own.

The last thirty years of his life Mahāvira passed in teaching his religious system and organizing his order of ascetics. The scene of his labours is mostly along the Ganges, in the modern districts of Bihār and Allahabad. In the towns which lay in these parts he spent almost all the rainy seasons during his spiritual career, though at times he extended his travels as far west and north as Shrāvasti and the foot of the Himālayas. Men and women of all castes and classes from the lands east of the Middle Country crowded into his order, and from these grew the four representatives of the Jaina community: Sādhus, Sādhvis, Srāvakas and Srāvikās—monks, nuns, laymen and laywomen. Mahāvira's name and fame greatly perturbed the Brāhamanas of Magadha, and several of their most eminent teachers undertook to refute his doctrines. Instead of effecting their purpose, however, they became converts, and constituted his Ganadharas—Chief disciples and teachers of his doctrines. In thirty years Mahāvira is said to have converted to Jainism Magadha, Bihār, Prayāga, Kaushāmbi, Champāpuri, and many other powerful states in North India. The Jainas, both Shvetāmbaras and Digambaras, have recorded the names of the places where he stayed during each rainy season. They also give the names of the different rulers he visited. They tell us how Chetaka, king of Videha, became a patron of his order; how Kunika, king of Anga, gave

him the most cordial welcome; how Shatānika, king of Kausāmbi, listened with deep interest to his discourses; how Shrenika, king of Magadha, asked him thousands of questions concerning the faith, and, all of them being satisfactorily answered, became one of the strongest champions of the religion of the Jina.

We now come to the closing scene of Mahāvira's life. His last rainy season was spent in Pāpā—the modern Pāvāpuri—a small town in the Patna district, still held sacred by the Jainas. Hastipāla, the ruler of the place, was a great patron of Mahāvira, and, according to the Kalpa-Sutra, it was in the office of his scribe that the venerable ascetic died. He attained Nirvāna, cut asunder the ties of birth, old age and death, became a Siddha, a Mukta, freed from all misery, freed from all pains.

This is said to have occurred in 527 B. C., some 605 years before the commencement of the Shaka era, and 470 years before King Vikramāditya. Mahāvira's system of teaching, as it has come down to us, is full of metaphysics and philosophy; but apart from these, its main purpose, summed up in a few words, is to free the soul from its mundane fetters by means of the three jewels: Samyak Jñāna, Samyak Darshana, Samyak Chāritra—Right Knowledge, Right Faith, Right Conduct. His great message to mankind is that birth is nothing, caste is nothing, but Karma is everything, and on the destruction of this Karma depends final Emancipation.

વિશ્વઅન્ધ મહાવીર

જે સમયની વાત આપણે કરી રહ્યા છીએ તે વખતની ભારત વર્ષની સ્થિતિ બહુ વિચિત્ર હતી. જે વખતે કર્મકાંડીઓ કર્મકાંડની અજ્ઞાન જાળમાં પ્રજાને ફસાવી રહ્યા હતા, પાંડિતો અને ધર્મીયાર્થો પ્રજાના ભોળપણનો ગેરલાભ લઈ તેમને અન્ધ શ્રદ્ધાની ખાંધમાં પટકી રહ્યા હતા, ઉચ્ચ કહેવાતાઓ બીજાઓને નીચ સમજી સતાવી રહ્યા હતા, પુરુષો પૌરુષ-મદમાં છકી જઈ સ્ત્રીજાતિના હક્ક પર છીણી મૂકી રહ્યા હતા, અને જે વખતે ધર્મને નામે યજ્ઞાદિમાં પશુહિંસાનાં પાપ ધમધમી રહ્યાં હતાં, તેવે વખતે ભગવાન શ્રીમહાવીરનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. લગભગ અઢી હજાર વર્ષ ઉપરનો એ સમય પાખંડ, અનાચાર, દંભ, સત્તા અને જાતિ-કુલાભિમાન-મદોથી એટલો ભરચક હતો કે અશાન્તિનાં ઉગ્ર વાદળોમાં ઘેરાયલી તત્કાલીન પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવા કોઈ મહાન શક્તિનું અવતરણ થવું સ્વાભાવિક હતું. સ્વર્ગ-નરકના ઈશ્વરદારો જ્યારે તીડનાં ટોળાંની જેમ ધરતી પર ઉભરાઈ નિકળે છે, અધિકારનો રાહુ જ્યારે ખુલ્લી

રીતે માનવતા પર આક્રમણ કરે છે, પરમ્પરા અને કુલીનતાના જોરે દીન, ગરીબ અને દુર્બલોને દયાવી દેવામાં આવે છે, ત્યારે એ બધા પાપડો, બહેમો, દંભો, અનીતિઓ અને મૂઠ પરમ્પરાઓના માંચડાઓને ફગાવી દેવા અને વિશુદ્ધ સત્યનો મહાન્ પ્રકાશ જન્મત્માં પ્રગટાવી પ્રજાને મંગલ-નાદ સુણાવવા સમર્થ ક્રાન્તિકાર મહાપુરુષ પ્રકટ થાય છે.

આત્મજ્યોતિનો પૂર્ણ પ્રકાશ મેળવ્યા પછી તે મહાન્ પ્રભુ મગધ દેશની વિશાળ ભૂમી પર પ્રજાની સામે જ્ઞાનની જ્યોત ધરે છે. એમાંથી મહાન્ ક્રાન્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. એ ક્રાન્તિથી ગુરુત્તમ-વાદનાં ઉન્માદી ગાડાં ઉઠાં વળે છે, ધર્મનાં ઠગારાં પાપડો સળગી ઉઠે છે, કર્મકાંડની અજ્ઞાનજાળ વિખાઈ જાય છે, ઉચ્ચ-નીચની ભેદભાવનાઓ ઢીલી પડે છે અને સ્ત્રી-પુરુષોનું વિકાસ-સાધક અધિકારસામ્ય સ્થાપિત થાય છે. એ ક્રાન્તિથી હિંસાવાદના રોગચાળા પર જખ્ખર ફટકો પડે છે અને અહિંસા-ધર્મનો ધર્મ-ધ્વજ ફરકવા માંડે છે.

ભગવાન્ના પ્રવચનનું સારભૂત રહસ્ય રાગ-દ્વેષને શમન કરવાનું ફરમાવે છે. ધર્મનું તત્ત્વ એક માત્ર આત્મશુદ્ધિના સાધનમાં છે. ચિત્તના દોષોનું પ્રક્ષાલન એનું નામજ ધર્મ-સાધના. જૈન દર્શનનો એ સ્પષ્ટ મુદ્રાક્ષેષ છે કે:—

નાશામ્બરત્વે ન સિતામ્બરત્વે
 ન તર્કવાદે ન ચ તત્ત્વવાદે ।
 ન પક્ષસેવાશ્રયણેન મુક્તિઃ
 કષાયમુક્તિઃ કિલ મુક્તિરેવ ॥

દિગમ્બર થઈ જવામાં કે શ્વેતામ્બર થઈ જવામાં મુક્તિ નથી.

તર્કવાદમાં કે તત્ત્વવાદમાં મુક્તિ નથી. સંપ્રદાય-પક્ષમાં કે ફિરકાખંદીમાં મુક્તિ નથી. કિન્તુ કષાયોથી-રાગદ્વેષથી-ક્રોધ-લોભ-મદ-માયાથી મુક્ત થવામાં જ મુક્તિ છે.

મહાવીરના વર્તમાન પ્રવચનમાં જેમ તત્ત્વ-વિચારણાને સ્થાન છે, તેમ ચારિત્રસંબન્ધી ઉપદેશને પણ એટલું જ સ્થાન છે. જૈન દર્શનનો મુખ્ય વિષય નવ તત્ત્વો છે: જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, બન્ધ, નિર્જરા અને મોક્ષ. મુખ્ય તત્ત્વો જીવ, અજીવ એ બેમાં બધાં તત્ત્વોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

જીવનું મુખ્ય સ્વરૂપ જ્ઞાન-શક્તિ છે. જેમાં જ્ઞાન-શક્તિ નથી તે અજીવ. સત્કર્મ તે પુણ્ય. અસત્કર્મ તે પાપ. કર્મ બંધાય એવાં કામ તે આસ્રવ. કર્મ બંધાતાં અટકે તે સંવર. કર્મ (આત્મા સાથે) બંધાવાં તે બન્ધ. બંધાયેલ કર્મનો નાશ થવો તે નિર્જરા. તમામ કર્મ-બન્ધોથી મુક્તિ તે મોક્ષ. આ નવ તત્ત્વોની ટૂંકી અને સ્પષ્ટી સમજ.

ચારિત્ર એક ગૃહસ્થાશ્રમને અનુકૂલ અને બીજું સંન્યાસીને અનુકૂલ એમ બે વિભાગોમાં જૈનદર્શન બતાવે છે. સંન્યાસીને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ એ મહાવ્રતો છે, ગૃહસ્થાશ્રમીને એ અણુવ્રતો છે.

જૈન દર્શનમાં જાતિભેદને સ્થાન નથી. આત્મ-વિકાસમાં ચઢે તે ઉચ્ચ અને પડે તે નીચ. જેનાં ગુણ-કર્મો ઉંચાં તે ઉચ્ચ અને નીચાં તે નીચ. મહાવીરના લક્ષ્યાવધિ વ્રતધારી ધર્મી શ્રાવકોની અન્દર કણુબી-પટેલ-કુંભાર જાતના પણ હતા. અન્ત્યજો અને ચાંડાલો પણ મહાવીરનાં ચરણોનું શરણ લઈને, મહાવીરના સન્માર્ગ-

ના ઉપાસક બનીને પોતાનો આત્મા સાધી ગયા છે. સત્યના પંથે ચાલનાર ભંગી હંચ છે, અને અસત્યના માર્ગે ચાલનાર બ્રાહ્મણ નીચ છે એમ મહાવીરનું ધર્મશાસ્ત્ર પોકારે છે, જે વાતને “**चतुर्वेदोऽपि दुर्वृत्तः स शूद्रादतिरिच्यते**” વગેરે મહાભારતાદિ-વચનો પુષ્ટિ આપે છે.

પૂર્વે અનેકાનેક જૈન રાજાઓ, જૈન મંત્રીઓ અને જૈન સરદારોએ પ્રજાની ભલામી માટે, દેશના રક્ષણ માટે મ્હોટાં મ્હોટાં યુદ્ધો ખેડ્યાં છે, અને એમ કરી તેઓએ પોતાની જૈન-વીરતાને દીપાવવા સાથે માતૃભૂમિનું હિત સાધ્યું છે. આવા અનેક નર-પુંગવોનાં ઉર્જવળ જૈન જીવન ધર્મ તેમજ દેશનાં ઇતિહાસ-પૃષ્ઠોને શોભાવી રહ્યાં છે. વીરનો ભક્ત વીરજ થઈ શકે. જૈન એટલે સાચો વીર. પરાપકાર અને સેવા એ એના જીવન-મંત્રો હોય. એની અહિંસા શ્રરાતનથી ઝગમગે અને હિંસકો તથા આતતાયીઓને સીધાદોર કરી મેલે.

ભગવાન મહાવીરના દાર્શનિક અને ચારિત્રવિષયક સિદ્ધાન્તો જગત્ માત્રને ઉપયોગી અને હિતાવહ છે. એ સિદ્ધાન્તો પર લખા-યેલ ગ્રન્થ-સાહિત્ય આજે પણ બહુ મ્હોટા પ્રમાણમાં છે અને જગતના સાહિત્ય-સંસારમાં મહત્ત્વનું સ્થાન ભોગવે છે, જેના વિશિષ્ટ અધ્યયનના પરિણામે યુરોપીય રકોલરોએ હજારો માઇલ છોટેથી ફેંકેલા પોતાના અવાજોમાં આપણે સાંભળીએ છીએ કે:—

“ In conclusion let me assert my conviction that Jainism is an original system, quite distinct and independent from all others; and that therefore, it is of great importance for the study of philosophical thought and religious life in ancient India. ”

અર્થાત્—અન્તમાં મને મારો નિશ્ચય જણાવવા ઘો કે જૈન ધર્મ એ મૂળ ધર્મ છે, ખીજાં સર્વ દર્શનોથી તદ્દન જુદો અને સાવ સ્વતન્ત્ર છે. પ્રાચીન ભારતવર્ષના તત્ત્વજ્ઞાન અને ધાર્મિક જીવનના અભ્યાસ માટે તે બહુ અમૂલ્યનો છે.

“ Now what would Sanskrita poetry be without the large Sanskrita literature of the Jainas ! The more I learn to know it the more my admiration rises. ”

અર્થાત્—જૈનોના મહાન્ સંસ્કૃત-સાહિત્યને અલગ પાડવામાં આવે તો સંસ્કૃત કવિતાની શી દશા થાય ! આ બાબતમાં જેમ જેમ વધારે જાણવાનો અભ્યાસ કરું છું, તેમ તેમ મારા આનન્દ-યુક્ત આશ્ચર્યમાં વધારો થતો જાય છે.

કોઈ પણ તટસ્થ અભ્યાસી એ જોઈ શકશે કે ભગવાન્ મહાવીરના જીવન-સિદ્ધાન્તો મહાન્ વિશાલ અને વ્યાપક છે, મનુષ્ય માત્રને ઉપયોગી છે અને જીવન-વિકાસની સાધન-વિધિમાં તેનું સ્થાન અસાધારણ છે.

ભગવાન્ મહાવીરના જીવન-વૃત્તનું અવલોકન કરતાં કોઈ પણ વિચારક જોઈ શકશે કે એ મહાપુરુષના આધ્યાત્મિક જીવનમાં તપ, વૈરાગ્ય અને સમભાવની પરાકાષ્ઠા છે.

જે ભયંકર વિષધરની વિષ-જ્વાલાઓથી આપું જંગલ ભય-ભૈરવ બની ગયું છે અને જ્યાં માણસોનો તો શું, પણ ખીજાં પ્રાણીઓનો પણ રસ્તો બંધ થઈ ગયો છે એવા ધનધોર ભીષણ જંગલના રસ્તે મહાવીર જાણી જોઈને પસાર થાય છે, અને તે એક જ ઉદ્દેશથી કે એ ખીલામણા સર્પનું ભધું કરવું. તેના અજ્ઞાન અને ક્રોધાન્ધ જીવન પર એ કારુણિકને દયા આવે છે અને એ અજ્ઞાની પ્રાણીના ત્રાસનું સ્વાગત કરતો એ મહાત્મા એની

સમ્મુખ ઉપસ્થિત થાય છે. ભુજંગની ઉગ્ર જ્વાળા મહાત્મા પર પડે છે અને મહાત્માનો શાન્તિ-નાદ ભુજંગ પર પડે છે.

આખરે મહાત્માની જીત થાય છે. મહાત્માના શાન્તિ-રસના પ્રવાહમાં ભુજંગનો ક્રોધ-મળ ધોવાય છે. મહાત્માનો મહાન્ આત્મનાદ તેના આન્તર જીવનને સ્પર્શ કરે છે. ભુજંગનું રુગ્ણ માનસ સ્વસ્થ બને છે.

શાન્તિથી શાન્તિ ! અને પ્રેમથી પ્રેમ ! વિશુદ્ધ પ્રેમના પ્રભાવથી વૈરીનું વૈર ધોવાઇ જાય છે અને વૈરીને મિત્ર બનાવી શકાય છે. અહિંસાનો આ મહાન્ સિદ્ધાન્ત મહાવીરના જીવનમાં છલોછલ ભર્યો છે, અને આજે પણ એનો આભાસ જગત્ જોઈ રહ્યું છે.

‘ સંગમ ’ દેવ મહાવીરના ઉપર અનહદ મારો ચલાવી રહ્યો છે, છતાં તેની ઉપર મહાવીરનું એક રૂંવાડું પણ ક્રોધથી ફડફડતું નથી. ઉલટું, એ અજ્ઞાનીને માટે એ મહાત્માના હૃદયમાં દયા છૂટે છે. પોતાની પર પડતા મારોને તો એ મહાત્મા ગણકારતો નથી, કિન્તુ જે અજ્ઞાનમાંથી એ દુર્જન ચેષ્ટા વરસી રહી છે તેને માટે એ મહાત્માનું હૃદય દયાર્દ્ર બને છે. “ એ બીચારાનું શું થશે !-” ની દયાભરી લાગણી મહાવીરની આંખોમાં પાણી લાવે છે. હદ થઇ જાય છે શમવૃત્તિની ! સમતાની પરાકાષ્ઠા !

“ ગીતા ”નો નાદ છે: “ પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ । ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય xxx. ” પણ મહાવીરના આત્મનાદમાં “ વિનાશાય દુષ્કૃતામ્ ”ને બદલે ઉદ્ધારાય દુષ્કૃતામ્ (પાપીઓનો નાશ કરવા માટે નહિ, પણ તેમનો પણ ઉદ્ધાર કરવા માટે) સંભળાય છે. કેટલો ઉંચો આદર્શ ! કેટલું ઉંચું જીવન ! કેટલો સમભાવ ! વિશ્વબન્ધુ જીવન અહીં પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે !

ભગવતે જે પવિત્ર જ્ઞાન એ મહર્ષિએ ધ્યુ છે, આધ્યાત્મિક તત્ત્વનો જે પ્રકાશ એ મહાન્ પ્રભુએ પ્રજામાં રેલાવ્યો છે એનો ખ્યાલ વતમાન આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, ભગવતી અને ઉત્તરાધ્યયન વગેરે આગમોનાં અવલોકન કરતાં સુર વાચકને આવી શકે છે. અને આ અદ્વૈતકૃતિ પણ એ જ આશયથી વાચક વર્ગની આગળ ઉપસ્થિત કરે છે.

ન્યાયવિજય

ॐ

प्रवेशोद्गारः ।

कर्तुं मनुष्य-कर्तव्यं
ज्ञातुं मानव-जीवनम् ।
सम्यग्रूपमधीयीत
श्रीमहावीर-जीवनम् ॥ १ ॥

श्रीमहावीर-वृत्तस्य
ग्रन्थाः सन्ति प्रकाशकाः ।
प्रणीताः पूर्वविद्वद्भि-
र्बहवः सुप्रतिष्ठिताः ॥ २ ॥

अयं क्षुद्रः प्रयासस्तु
तन्महात्मचरित्रतः ।
कर्तव्यबोधपाठाना-
मुपदर्शन-दृष्टितः ॥ ३ ॥

—लेखकः ।

ॐ

૧-મનુષ્ય-કર્તવ્ય બજાવવા અને
માનવ-જીવનનું જ્ઞાન મેળવવા
માટે ભગવાન્ મહાવીરદેવનું
જીવન સારી રીતે અધ્યયન
કરવા યોગ્ય છે.

૨-મહાવીરદેવના જીવન-ચરિત્રનો
પ્રકાશ કરે એવા પૂર્વવિદ્વદ્વચિત
અનેક સુપ્રતિષ્ઠિત ગ્રંથો
વિદ્યમાન છે.

૩-આ ક્ષુદ્ર પ્રયાસ તો મહાવીર
પ્રભુના જીવનમાંથી કર્તવ્ય-
વિષયક બોધ-પાઠો પ્રદર્શિત
કરવાની દૃષ્ટિએ છે.

वीर-विमूक्तिः ।

The Grandeur of Vira.

Part I

The biography of Lord Mahāvira-

તપશ્ચરાણાં ધુરિ કીર્ત્યતે યો
 મહાનર્હિસાચરણાવતારઃ ।
 જગદ્વિતાઽઽદર્શિભાસિવાચઃ
 સ્મરમિ તં કિશ્ચન વર્ધમાનમ્ ॥ ૧ ॥

જે તપસ્વીઓમાં અગ્રેસર તરીકે જવાય છે, જે
 અહિંસાનો યા અહિંસામય ચારિત્રનો મહાન્ અવતાર
 છે અને જેની વાણી, જગત્ને હિતાવહ એવા આદર્શનો પ્રકાશ
 કરનારી છે, એ વર્ધમાનને હું કંઇક યાદ કરું છું.

Let me meditate awhile on the Lord
 Vardhamāna, the best amongst ascetics, the
 great incarnation to practise non-injury, and
 whose teachings illumined the ideal which
 proved beneficial to mankind.

મૂલાભિધાતઃ खलु वर्धमानो

देवार्यनाम्नाऽभिदधे प्रजाभिः ।

वीरः पुनर्वीरतया प्रसिद्धः

स सन्मतिर्ज्ञातसुतोऽप्यभाषि ॥ ૧ ॥

卐

મૂલ નામે ‘ વર્ધમાન ’ છે. પ્રજાએ એમને ‘ દેવાર્ય ’ નામથી સંબોધ્યા છે. વીરતાના થોગે ‘ વીર ’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે. એઓ ‘ સન્મતિ ’ અને ‘ જ્ઞાતપુત્ર ’ પણ કહેવાય છે.

❀

Vardhamāna was His original name. He was known as Devārya by the people; His prowess won Him the name of Vīra; and He was also called Sanmati and Jñātaputra.

પ્રાચીનવર્ણાશ્રમધર્મના સ્વાં

ગતિ તનોતિ ત્રિશલાઙ્ગજન્મા ।

ચતુર્ષ્વસૌ વિશ્રમમાશ્રમેષુ

કુર્વન્ ક્રમાદન્તત પતિ પૂર્ણમ ॥ ૩ ॥

卐

‘ ત્રિશલાનન્દન ’ પ્રાચીન વર્ણાશ્રમ-પદ્ધતિના માર્ગે પોતાની ગતિ લાંબાવે છે. ચાર આશ્રમોમાં ક્રમશઃ વિશ્રામ લેતો એ મહાપુરુષ આખરે પૂર્ણવિશ્રામી બને છે.

❀

According to the ancient rules prescribed for the castes and the orders, He, the son of Trisālā, passed His days, after resting awhile, in the four orders until He became entitled to complete rest.

पदं समस्ति प्रथमं जनन्या

आराधनीयः प्रथमः स देवः ।

कर्त्तव्यभूतामिति मातृभक्ति—

मसौ विधत्ते कियदग्रकोटिम् ! ॥ ४ ॥

卐

માતાનું સ્થાન પ્રથમ છે. માતૃદેવ પ્રથમ આરાધન કરવા યોગ્ય છે. એ માટે ‘ વર્ધમાન ’ કર્તવ્યભૂત માતૃભક્તિ કેટલી ઉંચી હદની બળવે છે !

❀

The mother is given the highest place; the mother is to be adored as the first deity. Thus Vardhamāna, in token of respect towards His mother, performed His duties in a manner scarcely surpassed by any.

૪

સ્વેદો જનન્યા મમ કોઽપિ મા ભ્રૂદ્
 ઇતિ સ્થિરીભાવમવાપ્ય ગર્ભે ।
 સ માતૃભક્તેરનુશાસ્તિ પાઠં
 સ્વયં સમાચર્ય મહત્તમાં તામ્ ॥ ૬ ॥

૬

મારાં માતાજીને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન થાય એ ધરાદે
 ગર્ભમાં સ્થિર થઈને-પોતાનું હાલવું-ચાલવું બંધ કરીને
 એ મહાનુભાવ માતૃભક્તિનો પાઠ શિખવે છે-સ્વયં એ વસ્તુને
 પોતે આચરણમાં મૂકીને શિખવે છે.

❀

In order to save His mother pain, He
 stayed motionless in the womb, and thus
 taught the art of filial devotion after having
 practised this great art Himself.

स शैशवेऽप्यद्भुतनिर्भयत्वः

क्रीडन् वयस्यैः सह बालवीरः ।

विलोकते भीषणमन्यदाऽर्हि

क्षिपत्यमुं रज्जुवदन्यतो ब्राह् ॥ ६ ॥

卐

બાલવયમાં પણ અદ્ભુત નિર્ભયતા ધરાવનાર એ
બાલ-વીર પોતાના ગોઠીયાઓ સાથે રમત રમતાં એક દિવસે
એક ભયંકર ભુજંગ દેખે છે, અને તુરત જ તેને દોરડીની
જેમ પકડી અલગ ફેંકી દે છે.

❀

The brave boy in His very childhood displayed remarkable fearlessness, throwing aside, like a rope, a snake of terrible appearance while playing with His friends.

ક્રીડાં સુહૃદ્भिः स पुनः करोति

प्रत्यागतैः सर्पभयात् पलाय्य ।

सञ्चारणं निर्भय-संस्कृतीनां

प्रजासु बाल्यादुपदिश्यतेऽतः ॥ ७ ॥

અને ફરી એ, સર્પના ભયથી નાશી જઈને પાછા ઉપ-
સ્થિત થયેલા મિત્રો સાથે રમત રમવા લાગી જાય છે.
આ ઉપરથી, બાળકોમાં બચપણથી નિર્ભયતાના સંસ્કારો
પાડવાનું સૂચવાય છે.

On the return of His playmates, who had run away through fear of the serpent, He resumed His play; this incident seems to preach to mankind the necessity of cultivating an attitude of fearlessness from very childhood.

તમષ્ટવર્ષ પઠનસ્ય હેતો-

રધીતિશાલાં નયતઃ પિતાઽમ્બા ।

માતા ચ શત્રુર્જનકશ્ચ વૈરી

ન યૌ સમધ્યાપયતઃ પ્રજાં સ્વામ્ ॥ ૮ ॥

卐

આઠ વર્ષની ઉમ્મર થતાં વર્ધમાન કુમારને લણ્ણાવવા માટે માતા-પિતા વિદ્યાશાલામાં લઈ જાય છે. તે માતા શત્રુ છે અને તે પિતા વૈરી છે કે જેઓ પોતાની ઓલાદને ખરાબર વિદ્યાભ્યાસ કરાવતા નથી.

❀

When He attained the age of eight years, His parents took Him to school in order that He might study. Those parents who do not educate their children properly are indeed considered to be their enemies.

૮

परं महोद्भासिमतेरधीतौ

नावश्यकस्तस्य परिश्रमः स्यात् ।

तथाविधाः खल्वनधीति-विज्ञाः

प्राग्जन्मसंस्कारसमर्थशक्त्या ॥ ९ ॥

પણ, મહાન્ તેજસ્વી પ્રજાધારક એવા વર્ધમાનને વિદ્યાધ્યયન માટે પરિશ્રમ કરવાની જરૂર ન હોય. એવાઓ વસ્તુતઃ જન્માન્તરના સમર્થ સંસ્કાર-બળથી અનધ્યયન-વિદ્વાન્ હોય છે.

But for acquiring knowledge no labour seems to have been necessary for Him who was the very personification of radiant intellect. People like Him become automatically enlightened because of the conformations acquired in previous births.

યુવત્વ-કાલઃ સ્મર-રઙ્ગભૂમિ-

ર્ન ચાણં તન્મનસસ્તદાપિ ।

તન્માનસં સંયમયોગમુદ્રં

વિશન્તિ નો વૈષયિકા વિચારાઃ ॥ ૧૦ ॥

卐

યૌવનકાલ એ કામદેવની રંગભૂમિ છે. તે વખતે પણ તે કુમારનું મન ચપલ થતું નથી. તેના સંયમયોગથી મુદ્રિત માનસમાં વિષયના વિચારો પ્રવેશ પામતા નથી.

❀

Youth is said to be a stage for the God of Love to play on. Even in youth His mind was clam. Thanks to His practice of restraint, nothing of the objective world could enter His mind.

न तादृशो राजकुमारकस्य

दुरापता राजकुमारिकाणाम् ।

परं पुरस्तस्य विवाह-वार्त्ता-

मुद्घाटयेत् कः प्रशमोज्ज्वलस्य ? ॥ ११ ॥

तेવા રાજકુમારને રાજકુમારીઓની શી ખોટ હોય !
પણ, પ્રથમભાવથી ઉજ્જ્વલ એવા એ યુવકની આગળ વિવાહ
કરવાની વાત કોણ મૂકે !

There could be no dearth of princesses for
a prince of such high attainments. But who
could open the topic of marriage before Him
who was bright by very reason of His comp-
lete control over the senses ?

विचिन्तयेयुश्चपला युवानः

पदार्थपाठं सुमहान्तमेतम् ।

कुचालतो बालक-जोवनानां

रक्षा-प्रबन्धः प्रविधेय आसौः ॥ १२ ॥

卐

અપલ યુવાનોએ આ મહાન્ પદાર્થ પાઠ પર ધ્યાન આપવું
જોઈએ. બાળકોના જીવનને ખરાબ ચાલથી બચાવવા માટે
આપત જનોએ પ્રબન્ધ રાખવો જોઈએ.

卐

Let the fickle youth of modern days
meditate on this excellent example. It is the
sacred duty of guardians to make an attempt
to save their wards from the evil ways of life.

अज्ञानयोगं चरितं गृहस्य

शिक्षालया दूषितवातसङ्गाः ।

सत्सङ्ग-बोधो विरलस्ततोऽथ

प्रजाः कुमार्गं द्रुतमाविशन्ति ॥ १३ ॥

卐

મૃદુલવનની અજ્ઞાન દશા, શિક્ષણાલયોનાં દૂષિત વાતા-
વરણ અને સત્સંગ તથા સદુપદેશની ખામી-એથી આજની
ઉછરતી પ્રજા ઝટ આડે માર્ગે ઉતરી જાય છે.

❀

Because domestic life to-day is steeped
in ignorance; because schools are in the midst
of a vitiated atmosphere; and because wisdom
derived from noble company is scarce, people
are quick to stray into paths of vice.

તાસાં બલં 'નાટક'— હોટલા'ઘા

નિમ્નન્તિ, શૃંગારિકવાચનં ચ ।

રક્તસ્ય શોષં કુરુતે, વિલાસા-

ન્વેષાય ચાટન્તિ વિલાસિચિતાઃ ॥ ૧૪ ॥

卐

નાટક-હોટલ વગેરેના શોખ તેમનું બળ હણી રહ્યા છે, શૃંગારિક વાચન તેમનું ખૂન ચુસી રહ્યું છે અને વિલાસીઓ વિલાસની શોધમાં આથકે છે.

❀

Dramas, hotels and similar institutions sap their vigour, and the reading of erotic literature drains them of vitality. Those among them who are inclined to amorous pleasures wander, seeking.

જિતેન્દ્રિયં જ્ઞાતસુતસ્ય વૃત્તં

નિવેદનં સાધુ કુમારકાણામ્ ।

બ્રહ્માશ્રમી યોગ્યવિવાહપૂર્વં

બ્રહ્મવ્રતં પૂર્ણતયાઽભિરક્ષેત્ ॥ ૧૫ ॥

卐

જ્ઞાતપુત્રનું જિતેન્દ્રિય જીવન જગતના કુમારોને માટે સુંદર નિવેદન તરીકે છે કે, યોગ્ય વિવાહ કરવા પૂર્વે બ્રહ્મચર્યાશ્રમના પાલકે પૂર્ણ રીતે પોતાના બ્રહ્મચર્યાનું રક્ષણ કરવું જોઈએ.

❀

The instance of the son of Jñāta, who had perfect control over His senses, is, indeed, an object lesson to young men. One who belongs to the order of students must observe the vow of complete celibacy before he can become eligible for the order of householders.

ब्रह्मव्रतं जीवनमूलभूतं

ब्रह्माश्रमः सद्गुणराशिदीपः ।

ब्रह्माऽऽस्पदं शक्ति-महः-सुखानां

कर्त्तव्यमाद्याश्रमपालनं सत् ॥ १६ ॥

॥

બ્રહ્મચર્ય એ જીવનનો મૂલાધાર છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ એ સદ્ગુણરાશિનો દીવો છે. બ્રહ્મવ્રત એ શક્તિ, તેજ અને સુખનું ધામ છે. ખરે જ, પ્રથમ આશ્રમનું પાલન કરવું એ પવિત્ર કર્તવ્ય છે.

❀

Celibacy is at the root of all life. The life of a student is like a flame, combining in itself all human virtues. Celibacy is an abode of strength, brightness and happiness, and therefore its observance in the first order is the primary duty of all.

चतुर्षु खण्डेष्विह जिवनस्य
 श्रीब्रह्मदेवः प्रथमेऽस्ति राजन् ।
 गच्छन्ननभ्यर्च्य जनस्तमग्रे
 स्वजीवनाधोगतिमातनोति ॥ १७ ॥

卐

જીવનના ચાર ખંડો પૈકી પ્રથમ ખંડમાં શ્રીબ્રહ્મચર્ય—
 દેવ વિરાજમાન છે. તેનું પૂજન કર્યા વગર આગળ ચાલતો
 માણસ પોતાના જીવનની અધોગતિ કરે છે.

❀

In the very first order among the four orders into which life is divided, resides the God Brahma; and if one moves forward without paying homage to him, his career is ruined.

किं सन्मतेः सम्मतिमन्तरेण

लम्नाय सिद्धार्थनृपोऽपि कुर्यात् । ।

अथेहते तत्सुहृदस्तदग्रे

स प्रेष्य तं बोधयितुं तदर्थे ॥ १८ ॥

卐

‘ सन्મતિ ’ (વર્ધમાન)ના લગ્ન માટે તેમની સમ્મતિ વગર ‘ સિદ્ધાર્થ ’ રાજા પશુ શું કરે ! હવે ‘ સિદ્ધાર્થ ’ રાજા વર્ધમાનના મિત્રોને તેમની પાસે મોકલીને લગ્ન માટે તેમને સમજાવવા કેશિશ કરે છે.

❀

What could king Siddhārtha, the father of Sanmati, do with regard to his son's marriage without obtaining His consent? In order that He might be persuaded into marrying, His father sent a number of friends to Vardhamāna.

૧૮

મિત્રેષુ સાફલ્યમનાપ્નુવત્સુ

સ્વયં જનન્યેત્યુપવર્ધમાનમ્ ।

સ્નેહસ્ય વૃષ્ટ્યા કરુણાઽઽગ્રહાન્ન

માતુર્વચઃ સ્વીકુરુતેઽન્તતોઽસૌ ॥ ૧૯ ॥

૫

વર્ધમાનના મિત્રોને પોતાના યત્નમાં સફલતા નથી મળતી, તે અવસરે માતા ‘ ત્રિશલા દેવી ’ ખુદ વર્ધમાનની પાસે ઉપસ્થિત થાય છે. માતાની સ્નેહવૃષ્ટિ અને તેમના કરુણાપૂર્ણ આગ્રહથી આખરે વર્ધમાન માતાનું કહ્યું માની લે છે.

❀

When the friends of Vardhamāna failed in their attempt, Trīśalā, His mother, approached Him, and made Him agree to her proposal which was accompanied by a shower of affection and tender importunities.

વિવાહ-સંસ્થામથ સમ્પ્રવિશ્ય

બ્રહ્માશ્રમાદ્ યાતિ ગૃહાશ્રમં સઃ ।

તદ્ધર્મપત્ન્યા અભિધા યશોદા

પ્રસૂતિરેકા ચ તયોઃ કુમારી ॥ ૨૦ ॥

卐

હવે, વિવાહસંસ્થામાં પ્રવેશ કરીને મહાવીર બ્રહ્મચર્યા-શ્રમમાંથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ થાય છે. તેમની ધર્મપત્નીનું નામ ‘ યશોદા ’ છે. પ્રસૂતિમાં તેમને એક કન્યા થાય છે.

❀

Now, having performed the ceremony of marriage, He duly entered into the second order of a householder from that of a Brahmachārin. The name of His lawfully wedded wife was Yaśodā, and from this union a daughter was born.

૨૦

विहाय काँश्चित् सकला अनेनाऽऽ

श्रमाध्वना तीर्थकरादयोऽगुः ।

गार्हस्थ्यमप्राप्य पुरोऽगमन् ये

तेऽत्यल्पसङ्ख्याः क्रमगामुकाग्रै ॥ २१ ॥

કેટલાકને બાદ કરતાં, ‘તીર્થ’કર’ વગેરે બધા આ આશ્રમ-પદ્ધતિના માર્ગે ચાલ્યા છે. જેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગર આગળ ગયા છે તેઓ, આશ્રમપદ્ધતિના ક્રમે ચાલનારાઓના મુકાબલે બહુજ થોડી સંખ્યાવાળા છે.

Barring a few exceptions, every one including the Tirthankaras passed through the stage of a householder; if there be others who advanced further without being householders, their number, indeed, is comparatively small.

गार्हस्थ्यमप्राप्य पुरो गमस्तु

संसाधनीयो विरल-प्रकृत्याः ।

विश्वप्रसिद्धः क्रमिकाश्रमाध्वा

प्रायोऽखिलास्तेन ततः प्रयान्ति ॥ २२ ॥

卐

ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગર આગળ જવું એ વિરલ-
પ્રકૃતિસાધ્ય છે. જગત્પ્રસિદ્ધ માર્ગ આશ્રમ-પદ્ધતિનો ક્રમિક
માર્ગ છે. એટલે પ્રાયઃ બધા એ જ માર્ગે ચાલે છે.

❀

It is possible only for such as are blessed with extraordinary powers to advance further without passing through the stage of a householder. That the four orders are to be followed in the ascending order is a well established tradition, and this leads people to follow the orders often in the same way.

૨૨

यः स्यात् प्रमोदस्तनयावतारे

न स प्रमोदस्तनयावतारे ।

कन्योद्भवः प्रत्युत खेदहेतुः

संजायमानः परिदृश्यतेऽद्य ॥ २३ ॥

પુત્ર અવતરતાં જે હર્ષ થાય, તે પુત્રી અવતરતાં ન થાય.
બદકે, દીકરીનો જન્મ આજે ખેદજનક થતો જોવામાં આવે છે.

A daughter's birth does not give as great joy as the birth of a son. In the present age, however, when a daughter is born it is regarded as an occasion for regret.

परिस्थितावीदृशि कारणं तु
समाजसंस्थागतदुर्व्यवस्था ।
पुत्रश्च पुत्री परमार्थतस्तु
देशस्य खल्वस्ति समा विभूतिः ॥ २४ ॥

આવી પરિસ્થિતિ થવામાં કારણ તો સમાજસંસ્થાગત
દુર્વ્યવસ્થા છે. પરમર્થતઃ પુત્ર અને પુત્રી બન્ને દેશની
સરખી વિભૂતિ છે.

Such a state of affairs is caused by the
confusion in the social structure. Son and
daughter both, really speaking, are assets
to the nation.

ईदृक्षसाम्योज्ज्वलभावनाया

विकासनायै जनतामनस्तु ।

अदृष्टसंकेतवशेन मन्ये

महात्मवीरस्य कनीपितृत्वम् ॥ २२ ॥

આવી 'સમાનતા'ની ઉજ્જ્વલ ભાવના જનતાના
મનમાં ખિલવવા માટે, હું માનું છું કે, અદૃષ્ટસંકેતવશાત
મહાત્મા વીરને કન્યાના પિતા થવાનું સાંપડ્યું હશે !

To my mind, it appears that, by a strange
freak of nature, the high-souled Vira became
the father of a daughter in order that a sense
of such equality between son and daughter
might spread amongst the people.

સ્વભાગિનેયેન ‘જમાલિના’ઽમા

વીરઃ સમુદ્ગ્રાહયતિ સ્વકન્યામ્ ।

રૂઢિપ્રકારા ભુવિ ભિન્ન-ભિન્નાઃ

કાલે ચ કાલે પરિવૃત્તિભાજઃ ॥ ૨૬ ॥

卐

મહાવીર પોતાની કન્યા પોતાના ભાણેજ ‘જમાલિ’ સાથે પરણાવે છે. દુનિયામાં રૂઢિની રીતો ભિન્ન-ભિન્ન હોય છે, અને સમયે સમયે બદલાયા કરે છે.

卐

Vira gave His daughter in marriage to Jamāli, His sister's son. Traditions vary in different countries, and go on changing with the change of times.

સન્તો મહાન્તોઽવતરન્તિ નૈવ
ભોગાય સાંસારિકૈર્ભવસ્ય ।
સહાવતારેણ તથાવિધાનાં
ભવેન્મહત્ સંકલિતં રહસ્યમ્ ॥ ૨૭ ॥

મહાન્ સન્ત આત્માઓ સંસાર-વિલાસ લોગ્રવવા
માટે જન્મતા નથી. તેમના અવતરણ સાથે મહોદુ' રહસ્ય
સંકળાયલું હોય છે.

Great saints are never born for worldly
enjoyments; there is always an underlying
mystery in the birth of such great personages.

વોરો યદાઽજાયત, ભારતસ્ય
 સ્થિતિર્વિચિત્રા સમભૂત તદાનીમ્ ।
 મૃદ્ધક્રિયાકાણ્ડવિમોહજાલે
 નિબધ્યમાના જનતા યદાઽસીત્ ॥ ૨૮ ॥

卐

મહાવીર જન્મ્યા તે વખતની ભારતવર્ષની સ્થિતિ
 વિચિત્ર હતી. જે વખતે જનતા અજ્ઞાન કર્મકાંડની ખોટ-
 જાળમાં ફસાવાતી હતી;

❀

Strange was the condition of India when
 Vira was born. The people were enmeshed
 in a tangle of meaningless ritualism:—

“ધર્માધિનાથૈ”શ્ચ જનો યદાન્ધ-
 શ્રદ્ધાવટેઽભૂત પરિપાત્યમાનઃ ।
 ઉચ્ચબ્રુવા નીચપદેઽવગમ્ય
 પરાન્ યદાનલ્પમદ્વદવંશ્ચ ॥ ૨૧ ॥

卐

અને, જે વખતે ધર્મના “ઠેકેદારો” લોકોને અન્ધશ્રદ્ધાના
 ખાડામાં પટકી રહ્યા હતા, અને, જે વખતે પોતાને ‘ ઉચ્ચ ’
 માનનારાઓ ખીજાઓને “ નીચ ” સમજી બહુ સતાવી
 રહ્યા હતા;

❀

They were thrown into the abyss of
 blind faith by the leaders of religious thought.
 Those who called themselves superior were
 harassing others whom they considered to
 be low;—

यदापजहुर्मंहिलाधिकारा-

नन्यायतः पौरुषगर्वमत्ताः ।

धर्माय यज्ञादिषु भूरिहिंसा-

पापानलः प्रज्वलितो यदाऽऽसीत् ॥ ३० ॥

卐

અને, જે વખતે પૌરુષ-મદ્દથી છકી ગયેલા પુરુષો
અન્યાયથી સ્ત્રીજાતિના હક્કો પર ત્રાપ મારા રહ્યા હતા, અને,
જે વખતે ધર્મના નામે યજ્ઞાદિમાં પશુ-વધનો પાપાનલ ભયંકર
રીતે ધમધમી રહ્યો હતો;

❀

Men, intoxicated with the pride of manhood, unjustly deprived women of their inherent rights, and the fire of sin arising from the excessive immolation of animals in sacrifices in the name of religion, was fully ablaze;-

પતાદશે ભારત-દૌઃસ્થ્યકાલે

દેવાર્યદેવો ‘મગધ’-પ્રદેશે ।

સ્થ્યાતે પુરે ‘ક્ષત્રિયકુણ્ડ’નામ્નિ

પ્રાજાયત ક્ષત્રિયરાજગેહે ॥ ૩૧ ॥

(ચતુર્થિઃ કલાપકમ્)

—એવા દેશની દુર્દશાના વખતમાં ‘દેવાર્ય’ દેવ
‘મગધ’ દેશમાં, જાણીતા ‘ક્ષત્રિયકુંડ’ નગરમાં, ક્ષત્રિય
રાજાના રાજમહાલયમાં અવતરે છે.

At this miserable juncture was born the
Lord Devārya, in a royal family of Kśatriyas
in the city of Kśatriya-kunda in the province
of Magadha

અમૃદસૌ સાર્ધસહસ્રયુગ્મ-
 વર્ષાર્ધ્વકાલો બહુદૃષિતત્વઃ ।
 પાંચણ્ઢ-દમ્ભૈશ્ચ કુલાભિમાન-
 મદૈરનાચાર-વધોપતાપૈઃ ॥ ૩૨ ॥

卐

લગભગ અઢી હજાર વર્ષ ઉપરનો એ કાળ અનાચાર,
 દંભ, પાખંડ અને જાતિકુલાભિમાન-મદોથી તથા હિંસા-
 ત્રાસથી ખડુ દ્રષિત હતો.

❀

Some two thousand and five hundred
 years ago, the age was vitiated with the
 boasts of unbelievers, pride of birth, irreligious
 conduct, and the distressing sight of animal-
 slaughter.

અશાન્તવાતાવરણાભ્રપુંજાઃ-

વૃત્તપ્રજોદ્ધારવિધાનહેતોઃ ।

સ્વાભાવિકઃ કસ્યચનાવતાર

આસીત્ તદાનીં સુમહાત્મશક્તેઃ ॥ ૩૩ ॥

卐

અશાન્ત વાતાવરણનાં અભ્રપટલથી ઘેરાયેલી પ્રજાના
ઉદ્ધરણ માટે તે વખતે કોઈ સુમહાન્ આત્મશક્તિનું અવતરણ
થવું સ્વાભાવિક હતું.

❀

It seemed as if the people were shrouded in thick clouds in a very disturbed atmosphere; and, for the sake of their uplift, it was very natural that some extraordinary person, possessing wonderful soul-force, should appear on earth.

ધર્માન્ધ-સત્તેન્મદ-નિર્દયત્વા-

ત્યાચારવાયુઃ પ્રસરીસરીતિ ।

તદ્વા તદાતાપશમાય શાન્તિ-

પાઠાય કોઽપ્યેતિ ભુવં મહાત્મા ॥ ૩૪ ॥

ધર્માન્ધતા, સત્તેન્મદ અને નિર્દયતાનો અત્યાચાર-
વાયુ જ્યારે ખૂબ ફેલાય છે ત્યારે તેના સન્તાપને શમાવવા અને
શાન્તિના મન્ત્રપાઠ લણાવવા માટે કોઈ મહાત્માનું પૃથ્વી પર
આગમન થાય છે.

Whenever an atmosphere of bigotry,
intoxication of power and oppression by cruelty,
prevails, some great soul appears in the world
in order to remove distress, and recite charms
by which peace is restored.

उच्चोच्चशक्तेरवतार एष

यद् वर्धमानो भुवमाजगाम ।

असौ विरक्तो जगदार्त्तनादै-

र्भवत्यनल्पाऽऽत्मविमुक्तिचिन्तः ॥ ३२ ॥

卐

આ ઉંચીમાં ઉંચી શક્તિનું અવતરણ છે કે મહાવીરનું પૃથ્વી પર આગમન થયું. એ મહાન્ પુરુષ જગતના આર્ત-નાદોથી વિરક્ત બની આત્મમુક્તિના, પ્રાણીઓની દુઃખ-મુક્તિના મહાન્ ચિન્તનમાં મગ્ન બને છે.

❀

An embodiment of the highest power, Vardhamāna came down to earth. This great personage, being filled with a desire for renunciation because of the unceasing cries of earthly creatures, became absorbed in reflection on making them free from miseries.

૩૫

दुःखस्य मूलं जडमोहरोग-

स्तेनैव संताम्यति विश्वमेतत् ।

चित्तत्वभानोज्ज्वलसंयमस्याऽ-

नुशालनं खल्वगदोऽस्ति तत्र ॥ ३६ ॥

卐

दुઃખનું મૂળ જડમોહનો રોગ છે. એથી જ આ જગત
દુઃખી છે. આત્મદૃષ્ટિપૂત સંયમ જ એ રોગનું ઓસડ છે.

❀

The root of all troubles is the disease of attachment to material things. It is because of this that the whole world suffers. The medicine thereof is the practice of self-restraint illumined with the consciousness of the Self.

૩૬

स्वयं तमासेव्य परं प्रपद्य

स्वास्थ्यं स्वकीयं प्रकटीकरोमि ।

कल्याणभूतं जगतः पुरस्त-

मित्युच्चकैश्चिन्तनमाविशत् सः ॥ ३७ ॥

卐

હું પોતે જ પહેલાં એ ઓસડનું સંપૂર્ણ સેવન કરું,
અને મારું પોતાનું (આત્મિક) સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કરું; અને પછી
એ કલ્યાણભૂત ઓસડને જગત્ની આગળ પ્રકટ કરું. આ
જાતના ઉચ્ચ ચિન્તનમાં મહાવીર નિમગ્ન બને છે.

❀

Let me first administer that medicine to myself and fully get my spiritual health restored to me; and after that I shall show that tried beneficial medicine to the world. He engrossed Himself in reflection of this sort.

દોક્ષામનાપ્તું કુરુતે સ્મ પિત્રો-

રા જીવિતં ગર્ભપદે પ્રતિજ્ઞામ્ ।

સ્વેદાકુલોભૂતતયા સ્વગર્ભ-

સ્થૈર્યેણ માતુઃ સ વિવેકશાલી ॥ ૩૮ ॥

卐

મહાવીર ગર્ભાવાસમાં સ્થિર થવાથી તેમનાં માતાજી બહુ ખેદાકુલ થયાં હતાં. એથી એ વિવેકશાલી પુરુષે માતા-પિતા જીવન્ત હોય ત્યાં સુધી દીક્ષા નહિ ગ્રહણ કરવાની, ગર્ભાવસ્થામાં જ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી.

ॐ

As Mahāvira remained motionless in the womb His mother was plunged in sorrow. This led the wise Vira to take a vow, while in embryo, not to renounce the world so long as His parents should live.

स चिन्तयामास तदोज्ज्वलात्मा-

शुश्रूषमाणस्य गुरू इमौ मे ।

गृहानुषित्वा क्रमयोगतोऽन्ते

सम्पत्स्यते न्याय्यतया तपोपि ॥ ३१ ॥

॥

ते મહાન્ પવિત્ર આત્માએ તે વખતે ચિન્તવેલું કે:-

“ મારા આ માતાપિતાની ઘરમાં રહી સેવા-શુશ્રૂષા કરતાં
અન્તે પરિવ્રજ્યા પણ મને અનુક્રમે ન્યાયસર સાંપડશે.

॥

That great and noble soul reflected that while serving His parents in the home, His Dikśā would ultimately be attained by gradual degrees in accordance with the prescribed rules.

સમગ્રપાપાપગમસ્વરૂપા

દીક્ષા મતા નિર્મલભાવયોગા ।

અત્યન્તસન્તાપ વિધાયકસ્ય

પિત્રાર્ન સા ન્યાયસમગ્વિતા સ્યાત્ ॥ ૪૦ ॥

“ દીક્ષા સર્વ પાપોની નિવૃત્તિરૂપ અને નિર્મળ ભાવ-
વૃત્તિરૂપ ફરમાવવામાં આવેલી છે. માટે માતા-પિતાને અત્યન્ત
દુઃખ-સન્તાપમાં નાંખી દીક્ષા ગ્રહણ કરવી ન્યાયસર નથી.

Dīkṣā is recognized as the greatest dissi-
pator of sins, and in Dīkṣā all the pure
sentiments are combined. It is, therefore,
assuredly not proper to receive Dīkṣā if it
causes grave anxiety to the minds of parents.

પિત્રોરૂપાસ્તિવ્રંતસમ્પદાદિ-

ભૂતં મહામઙ્ગલમસ્તિ લોકે ।

સુદુષ્પતોકાર-મહોપકારૌ

પૂજાસ્પદં ધર્મ્યધિયાં મહત્ તૌ ॥ ૪૧ ॥

“ ચારિત્ર-વ્રતની સાધનાનું પહેલું મહામંગલ માતા-પિતાની ઉપાસના છે. જેમનો પ્રત્યુપકાર બહુ દુષ્કર છે એવા મહોપકારી માતા-પિતા ધર્માર્થી જનને મહાન્ પૂજનીય હોય છે.

The worship of parents, which is highly auspicious, is a preparation for the life of a mendicant. Parents whose debts are very difficult to repay, are the first objects of veneration for the righteous.

स शुद्धधर्मा स पुनः कृतज्ञः

सती च तद्देवगुरुक्रमावा ।

समुज्ज्वलान्तःकरणेन सम्यग्

पतौ महान्तौ प्रतिपद्यते यः ॥ ४२ ॥

(चतुर्भिः कथापरम्)

卐

“ તે શુદ્ધ ધર્મને ભજનારો છે, તે કૃતજ્ઞ છે અને તેની
દેવગુરુસેવા પ્રશસ્ત છે, કે જે એ મહાન્ ગુરુઓ (માતા-પિતા)ને
ઉજ્જવળ અન્તઃકરણથી યોગ્ય રીતે આરાધે છે. ”

❀

He is said to be pure and religious, He is regarded as grateful, and he is said to excel in reverence for the preceptor and the gods who, with a pure heart, fervently worships his parents, who are considered to be the great preceptors.

સાધારણસ્વાર્થકૃતેઽપિ પિત્રો-

વિમાનનાચાપલમાચરદ્વિઃ ।

एष प्रसङ्गः परिचिन्तनीयो

દેવાર્યદેવસ્ય મહોદયસ્ય ॥ ૪૩ ॥

卐

સાધારણ સ્વાર્થ માટે પણ જેઓ પોતાના માતા--
(પિતાનું) અપમાન કરવાની અપજ્ઞતા કરી એસે છે તેમણે
મહોદય 'દેવાર્ય' દેવનો આ પ્રસંગ વિચારવો ઘટે.

❧

Those who audaciously insult their parents
for mere gain should ponder this incident in
the life of Devārya of excelling brilliance.

યદીયમન્તઃકરણં વિરક્ત-

મત્યન્તમુત્કં તપસે પ્રયાતુમ્ ।

વિલમ્બતે પ્રવ્રજિતું તથાપિ

સ કેવલં તોષકૃતે સ્વપિત્રોઃ ॥ ૪૪

卐

જેનું વિરક્ત અન્તઃકરણ પ્રમજ્જ્યાના પંથે પ્રયાણ કરવા
અત્યન્ત ઉત્કંઠિત થઈ રહ્યું છે, છતાં તે મહાન્ યુવક કેવળ
પોતાના માતા-પિતાને સંતોષવાની ખાતર દીક્ષા લેવામાં
વિલમ્બ કરે છે.

❀

Although His mind was utterly free from
all desire, and He was anxious to embrace
the life of an ascetic, this great soul delayed
His initiation simply in order to keep His
parents contented.

અમુત્ર માતાપિતરો પ્રયાતોઽ

ષ્ટાવિંશવર્ષે સતિ વર્ધમાને ।

રાજ્યાભિષેકોઽથ શિરઃ કિમીયં

‘સિદ્ધાર્થ’-સુન્વોઃ સમલઙ્કરોતુ ! ॥ ૪૫ ॥

卐

વર્ધમાનની અઠાવીશ વર્ષની ઉંમરે તેમના માતા-
પિતા પરલોક સિધાવે છે. હવે રાજ્યાભિષેક કેના પ્રભાવશાલી
મસ્તકને અલંકૃત કરે ? બે ભાઈઓમાં કેનો થાય ?

❀

When He was twenty eight years of age,
His parents left for the other world. Now,
during the coronation ceremony, out of the
two sons of Siddhārtha the question was
whose head should the crown adorn ?

पुत्रः पिता बान्धव-बान्धवौ च
 परस्परोच्छेदपरी भवेताम् ।
 यदर्थमुग्राः समरा भवन्ति
 तत्रास्ति लक्ष्म्यां जगदन्धभूतम् ॥ ४६ ॥

卐

જેને માટે બાપ-બેટા અને ભાઈ-ભાઈ એક-બીજાનું
 ઉચ્છેદન કરવા તૈયાર થાય છે અને જેને માટે ભયંકર યુદ્ધો
 ખડાં થાય છે તે લક્ષ્મીની અન્દર જગત્ આંધળું બન્યું છે.

❀

The world is blinded by wealth, for whose
 sake the son fights with his father, brothers
 are ready to destroy one another, and the
 most terrible wars take place.

परन्तु 'नन्दे'रधिकः प्रियोऽस्ति

लक्ष्म्याः स्वकीयो लघुसोदरोऽसौ ।

निवेदयत्याग्रहपूर्वकं तं

'नन्दिनृपत्वासन आसनाय ॥ ४७ ॥

卐

પણ ' નન્દિ ' (' નન્દિવર્ધન ') ને લક્ષ્મી કરતાં પોતાનો
ન્હાનો ભાઈ (વર્ધમાન) વધારે ંહાલો છે. ' નન્દીવર્ધન '
વર્ધમાનને રાજ્યગાદી પર બેસવા આગ્રહપૂર્વક નિવેદન કરે છે.

❀

But as Nandi loved his younger brother more than the goddess of wealth, he most earnestly begged his brother to occupy the royal throne.

ધીરસ્તદસ્વીકૃતિમાદરેણ

કૃત્વા સ્વદોક્ષાવિષયે તમાહ ।

‘મમ વ્રતાભિગ્રહ આર્ય ! પૂર્ણ-

સ્તતોઽનુમન્યસ્વ તપકૃતે મામ્’ ॥ ૪૮ ॥

卐

મહાવીર તેનો આદ્યપૂર્વક અસ્વીકાર કરી દીક્ષા માટે પોતાના મ્હોટા ભાઇને કહે છે: આર્ય ! મારો વ્રતાભિગ્રહ હવે પૂર્ણ થાય છે. માટે દીક્ષા સારુ મને અનુમતિ આપો !

❀

Vira respectfully declined the offer, and broached to him the subject of His Dikṣā. ‘Oh Venerable One,’ He said, ‘My vow for sainthood having been fulfilled, permit me now to commence my austerities.’

स आह पित्रोर्विरहोपरिष्ठात्

सुदुःसहं मे भवि ते प्रयाणम् ।

वर्षद्वयं तन्मम तोषणायाऽ-

धिकं गृहानावस वर्धमान ! ॥ ४९ ॥

卐

‘નન્દી’ જવાબ આપે છે: ભાઈ ! માતા-પિતાના વિરહ ઉપર વળી તારું પ્રયાણ થાય એ મને બહુ દુઃસહ થઈ પડે. માટે મને સંતોષવાની ખાતર, ભાઈ ! બે વર્ષ વધુ ઘરમાં ઠેરી બાચો.

❀

Nandi replied, ‘ If you also leave me after this separation from our parents, it will be impossible for me to bear it. Oh Vardhamāna, for my sake stay at home for another two years ! ’

तद्वाचमङ्गीकुरुते विनम्रोऽ-

धिकं गृहे तिष्ठति वर्षयुग्मम् ।

क्रियाविशेषान् व्रतिजीवनस्य

गृहस्थवेष्टेऽपि समाचरन् सः ॥ ५० ॥

卐

મહાવીર વિનમ્રપણે પોતાના મોટા ભાઈનું કહ્યું સ્વીકારી
ગયા છે. અને, ગૃહસ્થ-વેષભૂષામાં પણ ત્યાગી જીવનની વિશેષ
ક્રિયાઓનું આચરણ કરતા તેઓ એ વર્ષ વધુ ગૃહવાસમાં
રહે છે.

❀

With characteristic humility Mahāvira consented to remain at home for a period of two years, and during this interval, though a householder, He practised the special observances prescribed for an ascetic.

इमां प्रवृत्तिं किल वेद वान-

प्रस्थाश्रमस्थानतया तदीयाम् ।

आवश्यकोऽभ्यासविधिर्मुमुक्षोः

प्रवेशतः प्रागनगार-धर्मे ॥ ५१ ॥

५

મહાવીરની આ પ્રવૃત્તિને હું “વાનપ્રસ્થાશ્રમ”ના સ્થાને સમજું છું. મુમુક્ષુને અનગારધર્મમાં પ્રવેશ કરવા અગાઉ ત્યાગનું અભ્યાસવિધાન આવશ્યક છે.

❀

I, indeed, consider this conduct of Mahāvira to correspond with the conduct of a hermit in the third order. This practice of austerities is very necessary for an aspirant to salvation before commencing the life of a homeless ascetic.

૫૧

અમ્યસ્ય હિ ત્યાગવિધિ પ્રવેશો
 હિતાવહઃ સ્યાદનગાર-ધર્મે ।
 इत्थं तृतीयाऽऽश्रम-संविधानं
 संन्याससम्पादनपूर्वभूमिः ॥ ५२ ॥

卐

ત્યાગવિધિનો અભ્યાસ કરીને અનગાર-ધર્મમાં પ્રવેશ
 કરવો એ હિતાવહ પદ્ધતિ છે. આમ, ત્રીજા આશ્રમનું વિધાન
 એ સંન્યાસગ્રહણની પૂર્વભૂમિરૂપ છે.

❀

After having practised the austerities,
 the entry into the life of an homeless ascetic
 is indeed very beneficial. Thus, the observance
 of rules of conduct prescribed for the third
 order is the stage preparatory to the life of
 an ascetic.

૫૨

आवश्यकोऽभ्यासविधिर्न पूर्वं

भवेन्महावीरविधोत्तमानाम् ।

तथापि दातुं भुवि बोधपाठं

तथा महानाचरति स्वयं सः ॥ ५३ ॥

॥

જો કે, મહાવીર જેવા ઉત્તમ આત્માઓને ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા પૂર્વે ત્યાગનું અભ્યાસવિધાન કરવાની કંઈજ જરૂર ન હોય. છતાં જગત્ને બોધપાઠ આપવા સારુ એ મહાન આત્મા સ્વયં તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે.

❀

No austerities, indeed, are considered imperative for great personages like Mahāvira; yet He conducted himself in this manner in order that it may serve as an instructive lesson to others.

स त्रिंशदब्दः पुरुषोत्तमोऽथ

संन्यासरूपामुपयाति दीक्षाम् ।

सुविस्मितास्तत्समयाः परेऽपि

सन्तस्तपस्तस्य त्रिलोक्य घोःम् ॥ ५४ ॥

卐

ત્રીશ વર્ષની ઉમરે એ મહાનુભાવ સંન્યાસરૂપ
(સર્વવિરતિરૂપ) દીક્ષા અંગીકાર કરે છે. તેમનો ઘોર તપ
બ્રેધ તે કાળના ખીજા મહાન્ સન્તો પણ ખૂબ અભય થાય છે.

❀

When He was thirty years of age, He became an ascetic, where all attachments are said to cease. Other great saints of His age were wonderstruck at His practice of the most terrible austerities.

મૌનાશ્રિતો દ્વાદશ વત્સરાણિ

પ્રાયેણ હિત્વાઽશનપાનકં સઃ ।

ઉજ્જાગરો નગ્નશરીરપાદો

મહોમટ્યારત આત્મશોધે ॥ ૨ ॥

આત્મશોધમાં મગ્ન થયેલ એ મહાન્ આત્મા બાર વર્ષ
લગી પ્રાયઃ ખાવું-પીવું મૂકી દઇ, મૌનપણે ઉભગરા કરતો
ઉઘાડે શરીરે તથા ઉઘાડે પગે પૃથ્વી પર પયંટન કરે છે.

Deeply engrossed in the realization of the soul, He sleeplessly roamed the surface of the earth for twelve long years, naked and bare-footed, observing silence, while having almost given up food and drink.

મહામહોપદ્રવકષ્ટપાતે-

ઽવપિ સ્થિરાત્મા સ મહર્ષિનાથઃ ।

ન રુણ્યતિ ક્વાપ્યધમાધમેઽપિ

ક્ષમાં દધાનઃ પરમાં કૃપાં ચ ॥ ૬૬ ॥

卐

મ્હોટા મ્હોટા ઉપદ્રવોનાં કષ્ટો પડવા છતાં જેનો આત્મા સ્થિર છે એવો એ મહાન્ મહર્ષિ કોઈ પર પણ રોષ કરતો નથી. અધમાધમ ઉપર પણ એ સન્તના મહાન્ જીવનમાંથી ક્ષમા અને દયાજ નીતરે છે.

❀

The Lord of great seers, of unruffled mind even in the face of great calamities, never was wrathful to any, but was extremely forgiving and compassionate to even the worst villain.

एवंविधे द्वादशवर्ष-साधने

समाप्तिमागच्छति तस्य योगिनः ।

सर्वप्रकाराऽऽवरणप्रहाणतः

पूर्णं परब्रह्म-महः प्रकाशते ॥ ५७ ॥

આમ, બાર વર્ષની સાધના પૂર્ણ થતાં તે મહાત્માને
સર્વ પ્રકારનાં આવરણો (ઘાતી કર્મો) ખસી જતાં પરબ્રહ્મનો
પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રકટ થાય છે

Thus He, of supremely meditative soul,
continued His penance for twelve years, on
the expiration of which all veils of impurity
were lifted up and He shone, in full brilliance
of the highest Brahman [Brahma-Pada].

પૂર્ણાત્માઽસૌ પરમવિમલાલોકચૈતન્યરૂપઃ

પૂર્ણાનન્દઃ પરમવિભુતઃ શ્રીમહાવીરદેવઃ ।

તત્ત્વાલોકં સૃજતિ પરમં લોકકલ્યાણહેતો-

રાયુષ્પત્નો ભવતિ ચ નિરાકારસિદ્ધસ્વરૂપઃ ॥૨૮॥

卐

પૂર્ણાત્મા, પરમનિર્મલપ્રકાશ-ચૈતન્યસ્વરૂપ, પૂર્ણાનન્દ
અને પરમવિભુ શ્રીમહાવીરદેવ હવે લોકકલ્યાણ માટે મહાન્
તત્ત્વાદર્શનું પ્રકાશન કરે છે. અને આયુષ્ય (૭૨ વર્ષનું)
પૂર્ણ થતાં નિરાકાર સિદ્ધસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે.

❦

That perfected soul, the embodiment of
consciousness which is full of brightness and
immensely pure, the eternal bliss, the omni-
present being the venerable God Mahavira radia-
ted bright rays of eternal truths, and taught
His great ideals for the welfare of mankind. And
when His life-period was over, He attained to
the state of formless and perfect existence.

Part II

The Preaching of Lord Mahavira

[*This part is newly added to this present edition of Vira-Vibhuti, by the author with his Gujarati translation as well as an English translation of N. K. Bambhanja, M. A., LL. B., Mangrol, Kathiawar.]*

સત્યપ્રકાશં સમવાપ્ય પૂર્ણ
યદ્ વર્ધમાનો જગતો વિદેશ ।
સંક્ષેપતસ્તત્ પ્રતિપાદયામિ
સમગ્રકલ્યાણનિદાનમૃતમ ॥ ૫૧ ॥

卐

તમામ આવરણ-બન્ધોને ઉચ્છેદી સત્યનો પૂર્ણ પ્રકાશ
પ્રાપ્ત કર્યા પછી લગવાન્ મહાવીરે જગતને જે ઉપદેશ કર્યો
જે તે સર્વને કલ્યાણકારક હોઈ અહીં દૂંકમાં રજી કરે છું.

❀

I here briefly relate what Lord Mahavira
taught to the world after receiving that True
& Perfect Light. That teaching is such as
will benefit all.

વિમોહનિદ્રાપતિતા મનુષ્યા

મહાત્મના કારુણિકેન તેન ।

પવિત્રવાણીપ્રમરૈઃ સ્વકીયૈ-

મહસ્વિભિર્જાગરિતાઃ પ્રબોધ્ય ॥ ૬૦ ॥

卐

એ કારુણિક મહાત્માએ મોહનિદ્રામાં પડેલા માણસોને
પોતાની પવિત્ર વાણીના તેજસ્વી પ્રચારથી પ્રબોધીને
જગાડ્યા છે.

ॐ

Men of the world were fast asleep under the influence of Moha (ignorance or infatuation). Them this Great Soul, with His heart overflowing with mercy, has awakened by means of His brilliant flow of pious speech.

ધર્માશયાત્ સ્વાર્થકૃતે ચ હિંસાં
 વિધીયમાનાં પ્રચુરાં સમન્તાત્ ।
 સોઽપાસિતું દુર્ગતિહેતુમૂતા-
 માન્દોલનં જ્ઞાનમયં તત્તાન ॥ ૬૧ ॥

૬

તે મહાપુરુષે ધર્મબુદ્ધિથી અને સ્વાર્થને માટે (વિષય-
 લોભપતાથી) કરતી દુર્ગતિકારક હિંસાના બહુ વ્યાપી પ્રચારને
 નાબૂદ કરવા જ્ઞાનમય આન્દોલન શ્રેલાવ્યું હતું.

❀

He launched a purely spiritual movement
 to root out the evil practice of animal-slaugh-
 ter, which was carried on everywhere under
 the aegis of religion, which was due to the
 gross selfishness of men and which was sure
 to lead them to perdition.

उच्चैर्महात्मा स दिदेश लोकान्-

युष्माकमाच्छेत्तुमसूनु परस्य ।

नैवाऽधिकारः, प्रियमेव सर्व-

शरीरभाजां निजजीवनं हि ॥ ६१ ॥

卐

એ મહર્ષિએ લોકોને જોરદાર ઉપદેશમાં કહ્યું: અન્ય
પ્રાણીના પ્રાણોને છીનવવાનો તમને હક્ક નથી. બધાઓને
પોતાનું જીવન કેટલું બહાલું છે એ સમજો !

❀

To men that Great Soul preached at the
top of His voice: You have no right what-
so-ever to take the life of another. Life is as
much dear to others as to you.

सर्वः समाकांक्षति सौख्यमेव
परस्य दुःखीकरणं न युक्तम् ।
दुःखस्य काष्ठा च परा परस्य
प्राणापहारे प्रविचारयध्वम् ! ॥ ६३ ॥

卐

બધા મુખને જ ચાહે છે. બીજને દુઃખ આપવું એ
ઉચિત નથી. જરા વિચાર કરો કે બીજ પ્રાણીના પ્રાણે
લેવામાં તેને કેટલું દુઃખ થતું હશે ? કેટલી હદે તે દુઃખી
થતો હશે !

❀

All want happiness and happiness only.
Then to give pain to others is bad. Please
think: when an animal is killed it feels the
worst of pains.

न हिंसाया सिध्यति धर्मतत्त्वं
 धर्मस्तु सन्तोषणतः परस्य ।
 तेनैव संसिध्यति सौमनस्यं
 मिथो मनुष्येषु तथाऽऽत्मतोषः ॥ ६४ ॥

卐

હિંસાથી ધર્મનું તત્ત્વ નથી સધાતું. ધર્મ તો ખીજને
 સન્તોષ પમાડવામાં છે. એજ રીતથી મનુષ્યોમાં પરસ્પર
 સૌમનસ્ય (મીઠી લાગણી, મીઠો વ્યવહાર) સધાય છે; અને
 સાથે જ, એમાં આત્મસન્તોષ પણ પમાય છે.

❀

To attain piety (Dharma) through violence !
 That is impossible. To attain piety make
 others happy. The mutual good-mindedness
 of men and also self-content flow from this
 wish to make others happy.

૬૬

अनन्तसंक्लेशभवार्तनादैः

करोति वातावरणं च हिंसा ।

मलीमसं क्रूर-भयंकरं च

विलीयते तेन च लोकशान्तिः ॥ ६५ ॥

卐

પ્રાણીને હિંસવામાં તેના અનન્ત દુઃખભર્યા આર્તનાદો
અરેખર વાતાવરણને ક્રૂર, ભયંકર અને મલિન બનાવી મૂકે છે,
અને એથી પ્રભાવનની શાન્તિ પણ હણાય છે.

❀

The helpless cries of animal experiencing infinite pain while being killed, render the atmosphere dirty, cruel and fearful. It is this that destroys world-peace.

जिजोविषा चेत् सुखतः स्वयं तद्
 न बाधकः स्यात् परजीवनस्य ।
 अन्यान् समुज्जास्य सुखीबुभूषा
 नूनं महामोहविचेष्टितं तत् ॥ ६६ ॥

६६

માણસ પોતે જો સુખે જીવવા ચાહતો હોય તો તેણે
 બીજા જીવોને પણ સુખે જીવવા દેવા જોઈએ, બીજાના જીવનમાં
 બાધાકારક ન બનવું જોઈએ. બીજાનો કચ્ચરઘાણ વાળીને
 પોતે સુખી થવા ઇચ્છવું એ તો ખૂબજ અજ્ઞાન ચેષ્ટા છે-
 ભયંકર ભ્રમણા છે.

૬૭

If one wants to live in peace, let him
 not destroy that of another. The desire to
 live happily after destroying others is an
 •gregious blunder.

वनस्पतीनामशनं विहाय

मांसाशनं नैव सती प्रवृत्तिः ।

हिंसां विना क्लेशपरां हि न स्यात्

ક્રૂરાશયોત્પાદનિબન્ધનં તત્ ॥ ૬૭ ॥

卐

વનસ્પતિનો આહાર મૂકી માંસલક્ષણ કરવું એ સારી વાત નથી. હિંસા કે જે સહેજે કલેશોત્પાદનથી ભરપૂર છે, તે વગર તો માંસાહાર ક્યાં સંભવે તેમ છે ? એટલે માંસાહારની પાછળ હિંસાનો પાપાનલ લયંકર લભૂકી રહ્યો હોય છે. આમ માંસાહાર ક્રૂર આશયમાંથી જન્મે છે અને ક્રૂર આશયને જન્માવે છે.

卐

To leave the vegetarian food and to take to the meat-diet is bad. This meat-diet which can arise only out of hard-heartedness and which further engenders hard-heartedness, is impossible without animal-slaughter which involves a lot of cruelty.

૬૮

સૂક્ષ્માસુમરવેઽપિ વનસ્પતીનાં

ન તાન્ વિના જીવતિ દેહધારી ।

નૈસર્ગિકં ભોજનમાચરંસ્તત્,

जनो न दुष्येदमलीमसत्वम् ॥ ६८

卐

વનસ્પતિમાં યદપિ સુસૂક્ષ્મ પ્રાણી તત્ત્વ (Life) છે, તથાપિ તેના આધાર વગર દેહધારી જીવી શકે નહિ. વળી, એ પ્રાકૃતિક આહાર છે, જેમાં બિલકુલ કોઈ પ્રકારની મલિન ચીજ (લોહી, હડ્ડી વગેરે) નથી. એ માટે એ સ્વાભાવિક પવિત્ર આહાર કરતાં માણસ દૂષિત થતો નથી—ગુન્હેગાર કરતો નથી.

❀

Granted that the plants have some sort of life in them; nevertheless it is impossible for men to live without them. This is also the natural and immaculate food. So a man taking it, is tainted with no sin.

दिदेश वीरो महतीमहिंसां

संन्यासिनां गेहवतामणुं च ।

संकल्पतः 'स्थूल'शरीरभाजां

निरागसां हिंसनवर्जरूपाम् ॥ ६१ ॥

५

મહાવીર દેવે અહિંસાનું મહાવ્રત સંન્યાસી જીવન માટે
બતાવ્યું છે, જ્યારે ગૃહસ્થો માટે અહિંસાનું અણુવ્રત જણાવ્યું
છે. ગૃહસ્થો માટે પ્રરૂપાયલી ' અણુ ' અહિંસા નિરપરાધી
' સ્થૂલ ' (' ત્રસ ') પ્રાણીઓનાં ધરાદાપૂર્વક હિંસનથી
વિરમવામાં સીમિત છે.

❧

Lord Mahāvīra has ordained non-violence
for all—extra-ordinary non-violence for asce-
tics & ordinary one for householders. And
that ordinary non-violence consists in not
intentionally killing innocent animals.

परस्य दुःस्त्रीकरणं कषाय-

विकारदुर्भाववशेन हिंसा ।

प्रमादयोगः स्वयमेव हिंसा

दुर्भाववृत्तिः पुनरुच्यते किम् ? ॥ ७० ॥

५

ખીનને સ્વર્થથી, લોભલાલચથી, ક્રોધાદિવિકારથી અગર
મૂઠબુદ્ધિથી-ભ્રમિત ખ્યાલથી દુઃખ આપવું એ હિંસા છે.
પ્રમાદયોગ-પ્રમત્ત સ્થિતિ-અસાવધાનતા જાતેજ હિંસા છે,
તો પછી દુર્ભાવવૃત્તિ માટે તો શું પૂછવું ?

❧

To give pain to others out of such feelings as arise in tainted hearts is also Hinsā (violence). Carelessness itself amounts to violence; much more so then does malice.

हिंसाप्रसूतिः प्रतिहिंसकत्वं

वैरेण वैरस्य परंपरा च ।

जगत्यहिंसा-बलमुच्चकोटि

विरोधिचेतांस्यपि नामयेद् यत् ॥ ७१ ॥

હિંસામાંથી પ્રતિહિંસકલાવ જન્મે છે. વૈર વૈરને જન્માવે છે, એમ વૈરથી વૈરની પરંપરા ચાલે છે. જગત્માં અહિંસાનું બળ એ ઉચ્ચ કેટિનું બળ છે, કે જે વિરોધીઓનાં દિલને પણ નમાવે છે.

Violence gives rise to counter-violence.
An act of hostility lets loose a flood of such acts. The force of non-violence is of so supreme a type that even hostile hearts may bend before it.

ન ક્વાપ્યહો ! સેવત ! દુર્વિચારં
 સ્વદુર્વિચારાક્રમણં સ્વ एव ।
 विश्वांगिमैत्रीरतिलक्षणं भोः !
 अहिंसधर्मं समुपाश्रयष्वम् ! ॥ ७२ ॥

॥

ભગવાન્ કહે છે: ઓ મનુષ્યો ! કોઈને માટે પણ ખુરો
 વિચાર ન સેવશો. યાદ રાખશો કે પોતાના દુષ્ટ વિચારો પોતાની
 જ ઉપર આક્રમણ કરનાર થઈ પડે છે. દુનિયાભરના પ્રાણીઓ
 તરફ મૈત્રીભાવ રાખવો એજ અહિંસા ધર્મ છે. એ ધર્મને
 તમે તમારા જીવનમાં પ્રકાશમાન બનાવો !

❀

Oh, never entertain an evil thought.
 Such an evil thought acts upon the person
 himself. Oh men, ever observe the vow of
 non-violence which consists in wholehearted
 love for all.

પ્રિયાપ્રિયં સ્વસ્ય યથા સુસ્વાસુખં
 તથા પરસ્યાપિ વિચિન્ત્ય સજ્જનાઃ !
 ભવેત સર્વત્ર સુચિત્તભાવના
 અમંગલં કસ્યચિદાચરેત નો ! ॥ ૭૩ ॥

卐

જેમ પોતાને સુખ પ્રિય અને દુઃખ અપ્રિય છે, તેમ
 બીજાને પણ તેમજ છે. એમ સમજી ઓ ! સર્જનો ! બધા
 પ્રાણીઓ તરફ તમારી મનોભાવના શુભ રાખો ! કોઈનું પણ
 અમંગલ ન કરો.

❀

Just as you like pleasure & dislike pain,
 so do others also. Think this and be well-
 wishers of all. Oh, never think of doing ill
 to anyone.

हिंसन्ति लोभाच्छलयन्ति लोभात्
क्लिश्नन्ति लोभाद् रिपवन्ति लोभात् !
लोभो हि विस्तीर्णमनर्थमूलं
तत् पापमुच्छिद्य सुखीभवेत् ॥ ७४ ॥

માણસ બીજાની હિંસા કરે છે લોભથી, બીજાને ઠગે છે, ઠગવા દાવપેચ કરે છે લોભથી. બીજાને હેરાન કરે છે અથવા પોતે હેરાન થાય છે લોભથી, અને બીજાનો દુઃખન બને છે લોભથી. ખરેખર લોભ અનર્થનું વિસ્તીર્ણ મૂળ છે. એ પાપનું નિકન્દન કરી સુખી થાઓ !

It is due to greed that people kill, deceive, give pain to, and act as enemies towards others. That greed is the great source of all evil or all distress. Root it out and be happy.

परिग्रहान्दोलनमूर्च्छितात्मा

स्वयं समामन्त्रयति व्यथौघम् ।

तथा परान् मुञ्चति कष्टभूमौ

स्वान्योपकारी खलु लोभरोधः ॥ ७५ ॥

५

માણસ પરિગ્રહના આન્દોલનમાં મૂર્ચ્છિત થઈ હાથે કરી દુઃખોને નોતરે છે; એટલુંજ નહિ, એની એ મૂર્છા બીજાઓને પણ દુઃખી હાલતમાં નાંખે છે. ખરેખર લોભના નિયમનથી પોતાને લાલ છે, અને સાથેજ બીજાઓને પણ એથી ફાયદો પહોંચે છે.

❀

One under the influence of avarice invites unto oneself and others a lot of troubles. And it is the arresting of avarice that makes oneself and others happy.

ક્રોધાત્ સ્વચિત્સ્વાસ્થ્યમપાકરોતિ

માનાન્નિરુદ્ધે વિકસત સ્વસત્ત્વમ્ ।

દમ્ભાન્નિજ્ઞાન્તસ્તિમિરં ચિનોતિ

દોષાન્ સમાક્રામત સત્ત્વતોઽમૂન્ ॥ ૭૬ ॥

卐

માણુસ ક્રોધથી પોતાનું આત્મિક સ્વાસ્થ્ય શુભાવે છે,
અહંકારથી પોતાના સત્ત્વને વિકાસ પામતાં અટકાવે છે,
માયાથી પોતાની અન્દર ‘ અન્ધકાર ’ને સંગ્રહે છે. આ દોષોને
તમે આત્મબળે દબાવો !

❀

Anger undermines the spiritual health.
Pride checks the growth of heart. Hypocrisy
accumulates the internal darkness. Be brave
and crush these vices.

उवाच वीरः सुगभीरघोषै-

भो भो जनाः ! सम्यगवेत सत्यम् ।

सत्यस्य पद्यामवलम्ब्य धीरा-

स्तरन्ति मृत्युं समपास्तपापाः ॥ ७७ ॥

સગવાન્ મહાવીરે ગંભીર ધ્વનિથી ઉપદેશ કરતાં કહ્યું:
હે મનુષ્યો ! સત્યને બરાબર સમજો ! સત્યનો માર્ગ પામીને
ધીર આત્માઓ તમામ પાપોથી મુક્ત થઈ મૃત્યુને તરી બાય છે.

With the deep resounding voice has Lord Mahavira preached: Oh men, know well what the truth is. It is by taking to the path of truth that people wash away all their sins and conquer death.

एको हि धर्मोऽखिलमानवानां

नेतुं समर्थः परमंगलं यः ।

असावर्हिसा-तप-संयमात्मा

नातः परो वै कुशलस्य पन्थाः ॥ ७८ ॥

卐

સમસ્ત મનુષ્યોનો ધર્મ એક જ છે, જે જીવનને પરમ મંગલ સ્થિતિ પર લઈ જવા સમર્થ છે. તે ધર્મ અહિંસા, સંયમ અને તપ છે. આ સિવાય કુશલ-માર્ગ બીજો કોઈ નથી.

卐

The path of Dharma (religion) for all is one. It is that which leads them to the perfectly blessed state. And that path is non-violence, penance and self-control. Other than this there is no way to lead to the blessed state.

શમો દમઃ સંયમ-સત્ય-શીલ~

ક્ષમા-દયા-ત્યાગ-તપસ્તિતિક્ષાઃ ।

સમાશ્રયેતાઽમૃતધર્મમેનં

વિમુક્તયે બન્ધનતઃ સમગ્રાત્ ॥ ૭૧ ॥

શમ, દમ, સંયમ, સત્ય, શીલ, ક્ષમા, દયા, ત્યાગ, તપ, તિતિક્ષા એ અમૃતધર્મ છે. તમામ બન્ધનોથી છૂટવા માટે આ ધર્મનો અભ્યાસ કરો !

To become free from all fetters, you should resort to this path of religion leading unto immortality. This path is the pacification of passions, subjugation of senses, control of mind, truthfulness, morality, forgiveness, compassion, renunciation, penance and patient enduring.

द्विजातयः क्षत्रिय-वैश्य-शूद्राः

सर्वे विकासं स्वमलं विधातुम् ।

यावत् समुन्नतुमलं द्विजन्मा

शूद्रोऽपि तावन्महिलाऽपि तावत् ॥ ८० ॥

બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો, વૈશ્યો અને શૂદ્રો બધા પોતાનો
જીવનવિકાસ, આત્મવિકાસ કરી શકે છે. એક બ્રાહ્મણ પોતાની
જેટલી ઉન્નતિ સાધી શકે છે, તેટલી, એક શૂદ્ર અને એક સ્ત્રી
પણ સાધી શકે છે.

Any one, whether he be a Brāhmana, a Kshatriya, a Vaishya or a Shudra, is competent to accomplish one's spiritual progress. A Shudra and a woman are as much competent to progress spiritually as is a Brāhmana

यमाधिकारे सकलाः समानाः

सर्वे समुन्नेतुमलं चरित्रम् ।

सर्वे समं प्राप्तुमलं विकास-

मर्हन्ति सामान्यत एव मोक्षम् ॥ ८१ ॥

ધર્મનો અધિકાર બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શૂદ્ર બધાઓને એક સરખો છે. એ બધા પોતાના ચારિત્રને ઉન્નત બનાવી શકે છે, એ બધા પોતાનો એક સરખો વિકાસ સાધી શકે છે અને એ બધા એક સરખી રીતે મોક્ષ મેળવી શકે છે.

So far as the path of religion is concerned all are placed equally. All can equally improve their character. All are equally competent to attain their spiritual growth and freedom from bondage.

ઉચ્ચો ગુણે કર્મણિ યઃ સ ઉચ્ચો

નીચો ગુણે કર્મણિ યઃ સ નીચઃ ।

શુદ્રોઽપિ ચેત્ સચ્ચરિતઃ સ ઉચ્ચો

દ્વિજોઽપિ ચેદ્ દુષ્ચરિતઃ સ નીચઃ ॥ ૮૨ ॥

જે ગુણ-કર્મમાં ઉચ્ચ છે તે ઉચ્ચ છે અને નીચ છે તે નીચ છે. શૂદ્ર પણ સદાચરણવાળો હોય તો ઉચ્ચ છે, જ્યારે બ્રાહ્મણ દુષ્ચરિત્ર હોય તો નીચ છે.

Superior is he whose acts and virtues are superior; and inferior is he whose acts and virtues are inferior. A person having good character is superior though he be a Shudra; and a person having bad character is inferior though he be a Brāhmana.

द्विजातयः क्षत्रिय-वैश्य-शूद्राः

सर्वे खलु स्वोचितकर्मतः स्युः ।

अस्ति प्रतिष्ठा गुणकर्मयोगे

न जातिमात्राद् गरिमास्पदीस्यात् ॥ ८३ ॥

॥

ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र अथवा पोताना उचित कर्मथी
छे. प्रतिष्ठानुं स्थान गुणकर्मना योगे छे, जातिमात्रथी
गौरव नथी.

❀

A person is a Brāhmana, Kshatriya, Vaishya or Shudra according as he does the work befitting a Brāhmana, Kshatriya, Vaishya or Shudra. His superiority depends on his virtues and deeds. The mere fact that he is born in a higher caste cannot entitle him to greater respect.

८५

આસન્ દ્વિજ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શૂદ્રા

મક્તેષુ ગેહિ-શ્રમણેષુ તસ્ય ।

પ્રવ્રાજયામાસ સ યોષિતોઽપિ

સર્વોઽઽત્મકલ્યાણસમાનવૃત્તિઃ ॥ ૮૪ ॥

卐

ભગવાન્ મહાવીરના અનુયાયી સાધુ અને ગૃહસ્થ વર્ગમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર બધા હતા. એ મહર્ષિની શાસન-સંસ્થાનાં દ્વાર બધાને માટે ખુલ્લાં હતાં. તમામ આત્માઓનું કલ્યાણ કરવાની એક સરખી વૃત્તિ છે જેની એવા એ મહાત્માએ સ્ત્રીઓને પણ દીક્ષા આપી છે. એ મહાન્ પ્રભુએ જો-શૂદ્રોને માટે પણ વિકાસસાધનનો માર્ગ એટલોજ મોકળો બતાવ્યો છે.

ॐ

Among ascetics and householders the followers of Lord Mahāvira, there were Brāhmanas, Kshatriyas, Vaishyas and Shudras. He had consecrated even women as nuns. He had but one mind, namely, to emancipate all.

સમગ્રવસ્તુસ્થિતિબોધનાર્થ-

મન્યોન્યદૃષ્ટચન્તરવેદનાર્થમ્ ।

અન્યોન્યમૈત્રીપરિભાવનાર્થ

સ્યાદ્વાદતત્ત્વં ભગવાન્ દિદેશ ॥ ૮૧ ॥

卐

ભગવાને જગત્ને અનેકાન્તદષ્ટિનો અર્થાત્ વિવિધ દષ્ટિબિન્દુઓથી-સાપેક્ષદષ્ટિથી વસ્તુસ્થિતિનું વિશાલ અવલોકન કરવાની પદ્ધતિનો પાઠ શિખવ્યો છે-વસ્તુની સાચી અને પૂરી હાલત સમજવા માટે, એકબીજાનાં દષ્ટિબિન્દુઓને સમજવા માટે અને એ રીતે જનતામાં પરસ્પર મૈત્રીભાવ જગાડવા માટે.

❀

In order that people may know the truth of things, that they may appreciate one another's view-point and that their mutual relations may become smoother, He taught the philosophy of સ્યાદ્વાદ or અનેકાન્તવાદ which means examining a thing from different view-points and which seeks to reconcile in a thing such qualities as are apparently contradictory.

૮૭

अयं हि वादो व्यवहारकार्ये
सामाजिकत्वेऽपि च राजनीतौ ।
धर्मे तथा दर्शन-सम्प्रदाय-
क्षेत्रे समाधानसमर्थभूतः ॥ ८६ ॥

८६

अनेकान्तवादની ઉપયોગિતા જીવનનાં બધાં ક્ષેત્રોમાં છે.
એનો પ્રયોગ વ્યવહારમાં, સામાજિક વિષયમાં, રાજકારણમાં
અને ધર્મ, દર્શન તથા સંપ્રદાય ક્ષેત્રોમાં સમન્વય સાધી
સમાધાન કરી આપવામાં ઉપકારક બને છે.

ॐ

It is this philosophy alone that can put
an end to all controversy in all spheres,
namely, worldly affairs, social affairs, politics,
religions and philosophical systems.

લોકં સમુદ્બોધયતિ સ્મ ધીર:-

કર્ત્તવ્યસંપાલનતત્પરઃ સ્યાઃ ! ।

કર્ત્તવ્યસિદ્ધિસ્તવ હસ્ત ઇવ

સ્યાઃ સ્વાશ્રયી ત્વં ત્વમનન્તશક્તિઃ ॥૮૭॥

卐

મહાવીર કહે છે: મહાનુભાવ ! કર્ત્તવ્યપાલનમાં સાવધાન
બન ! કર્ત્તવ્યસિદ્ધિ તારા હાથમાં જ છે, સ્વાશ્રયી બન ! તારી
શક્તિ અનન્ત છે.

卐

Lord Mahavira preaches to all: Your only
concern should be to do your duty. To do it
lies within your power. Be self-reliant. In
you there lies hidden infinite power.

स्वय शरीरी निजभाग्यकर्ता

कार्यानुरूपं वितनोति भाग्यम् ।

विधातु नैवेश्वरनामत्त्वं

स्वहस्तसाध्यं खलु जीवनं स्वम् ॥ ८८ ॥

卐

પ્રાણી પોતેજ પોતાના ભાગ્યનો સ્રષ્ટા છે. જેવું કામ તે કરે છે તેવું પોતાનું ભાગ્ય સર્જે છે. ઇશ્વર, પરમેશ્વર છે, પણ તે આપણો ભાગ્યસ્રષ્ટા કે વિધાતા નથી. પોતાનું જીવન પોતેજ, પોતાને હાથેજ સાધવાનું છે.

❀

A person himself is the author of his fate. As he does, so he forges his fate. God does exist; but He is not responsible for the acts of men. To make or mar one's life depends on oneself.

યોઽન્તારિપૂર્ણાં વિજયે પરાક્રમી

લોકોત્તરઃ સૈવ મહાન્ પરાક્રમી ।

જિતેન્દ્રિયસ્યાઽઽત્મબલં પ્રકાશતે

શિરોમણિઃ સર્વજઙ્ઙૈઙસાં સ્વલુ ॥ ૮૧ ।

卐

આન્તર શત્રુઓને છતવામાં જે પરાક્રમી છે, તે જ મહાન્ મનુષ્ય લોકોત્તર પરાક્રમી છે. જિતેન્દ્રિય વ્યક્તિનું આત્મબલ જગત્નાં તમામ ભૌતિક બળોના મસ્તક પર મણિની જેમ ઝગમગે છે.

❀

He alone is the great and extra-ordinary hero who valiantly subdues the enemies within. The power of him who has subdued his senses shines like the crest-jewel of all material powers.

सच्चैतनानन्दमहोमयं स्व-

मन्तर्दृशाऽऽत्मानमवेहि तत्त्वम् ।

अमः स्वकर्मावरणैस्तदीयः

शिवः स मुक्तस्तदपासनेन ॥ ९० ॥

॥

મહાભાગ ! તું પોતાને-આત્માને-સચ્ચિદાનન્દરૂપ
સ્વચેતનતત્ત્વને ઓળખ ! અન્તર્દૃષ્ટિથી ઓળખ ! એનું ભ્રમણ
(ભવભ્રમણ) એનાં પોતાનાં કાર્મિક આવરણોને લીધે છે. એ
આવરણો ખસી જાય એટલે એ મુક્ત છે, પૂર્ણપ્રજ્ઞ શિવ છે.

❀

With the gaze turned inwards realise thy self which is full of the supreme lustre of intelligence and bliss. His wanderings in this world are due to his being shrouded by his veils of Karma. Let him destroy them; and he is blessed, he is free, he is the supreme.

सर्वे चिदानन्दमयाः स्वरूपतः

शरीरभाजः परमेश्वराः समाः ।

अनन्तवैचित्र्यविडम्बनाः पुनः

स्वकीयकर्मावरणानुसारतः ॥ ९१ ॥

બધા જીવો સ્વરૂપે એકસરખા ચિદાનન્દરૂપ પરમેશ્વર છે. પરન્તુ આ અનન્ત વિચિત્રતાઓ, અનન્ત વિડંબનાઓ દરેક પ્રાણીનાં પોતપોતાનાં કાર્મિક આવરણોથી સર્જાઈ છે- પોતપોતાનાં કાર્મિક આવરણોને અનુસાર સર્જાય છે. અખિલ ભવચક્ર-વિવર્ત કાર્મિક ચક્ર પર આશ્રિત છે.

All embodied souls are in their real nature Gods (પરમેશ્વર) endowed alike with infinite knowledge and infinite bliss; but their infinite varieties and agonies are due to the Karmic forces that cloud them; and rise in accordance with the Karmas of each.

चित्तસ્વમેકં સકલાંગભાજા-

મન્તર્દૃશા ભાલય શાન્તવૃત્ત્યા ! ।

સમ્પત્સ્યતે તે તદભેદદૃષ્ટિઃ

સમ્પત્સ્યસે તેન ચ વિશ્વબન્ધુઃ ॥ ૧૨ ॥

卐

ભદ્ર ! સર્વ પ્રાણીઓનું અન્તસ્તત્ત્વ, અન્તઃસ્વરૂપ,
ચિત્તત્ત્વ એકજ છે. શાન્ત ભાવથી અન્તર્દૃષ્ટિએ જો ! એથી
તને અભેદદર્શન થશે અને એના ફલરૂપે તારામાં વિશ્વ-
અન્ધુભાવ પ્રગટશે.

❀

With the tranquil mind turned inwards
realise the fact that all souls are of the
same nature. That will enable thee to see
oneness everywhere. And that in turn will
make thee the friend of the world.

अनादिना कर्मबलाश्रयेण

शरीरयोगेन भवं विचित्रम् ।

कर्माणि कुर्वन् परिवम्भमीति

जीवो दधानो जडपारवश्यम् ॥ ९३ ॥

જડવિવશ જીવ કર્મબલાશ્રિત અનાદિ શરીરયોગે કર્મ-
અન્ધોને કરતો વિચિત્ર ભવોમાં ભ્રમણ કરી રહ્યો છે.

On account of the beginningless association with the body which is due to the Karmic forces, the soul bearing material bonds, wanders in this strange world, through innumerable lives, accumulating Karmas.

મોહાવૃતેવિસ્મૃતવાન્ સ્વરૂપં

જડાનુષંગૈકરતઃ શરીરી ।

ક્લેશાન્ પ્રમૂતાનનુબોધવીતિ

તન્મુક્તિમાર્ગઃ સ્વયમેવ સાધ્યઃ ॥ ૧૪ ॥

卐

જડાનુષંગૈકરસિક પ્રાણી મોહાવરણને લીધે પોતાનું
સ્વરૂપ ભૂલી ગયો છે અને એથી જ એ નાનાવિધ કલેશોથી દુઃખી
છે. એમાંથી છુટવાનો માર્ગ તેણે પોતેજ સાધવાનો છે. (અન્ય
કોઈ સાધી આપે એવું તત્ત્વ દુનિયામાં છેજ નહિ.)

❀

The soul who because of being clouded
by ignorance or infatuation has forgotten his
native form and who takes delights in
material enjoyments alone, repeatedly experi-
ences a lot of pain. Freedom from that is
attainable only through his manly efforts.

૯૬

न कोऽपि नेता नरकं न वा दिवं

न कोऽपि सम्मोचयिता भवावटात् ।

स्वकर्मणा बध्यत एष मुच्यते

स्वकर्मणा याति गतिं शुभाशुभाम् ॥ ९५ ॥

卐

ભગવાન્ કહે છે : નથી કોઈ નરકમાં લઈ જનાર, કે
નથી કોઈ સ્વર્ગ બક્ષનાર; તેમજ નથી કોઈ, ભવચક્રમાંથી
પ્રાણીને છુટો કરનાર; પ્રાણી પોતાના જ કર્મે બંધાય છે અને
પોતાના જ પુરુષાર્થથી છુટો થાય છે; તેમજ પોતાની જ કૃતિ
અનુસાર સારી કે ખરાબ ગતિમાં જાય છે.

❀

There is none to lead us to hell or to
heaven, nor any to emancipate us from this
worldly ditch. Every one of us is either
fettered or free on account of one's own
acts; and it is on their account alone that
one goes to good lives or bad.

નાના વ્યવસ્થાત ઉવાચ ચેતનં

ભિન્નં પ્રતિક્ષેત્રકમંગમાત્રગમ્ ।

અનન્તચિદ્વૌર્યસુખં સ્વરૂપતઃ

સ્વયં ચ કર્માવલિકારિ-ભોગિનમ્ ॥ ૧૬ ॥

卐

ભગવાન્ કહે છે: આત્મા નાના છે, કેમકે તો જ વ્યવસ્થા શક્ય છે; અને શરીરે શરીરે ભિન્ન છે, કેવલશરીરવ્યાપી છે અને સ્વરૂપે અનન્તચિત્-વીર્ય-સુખરૂપ છે. એ પોતે જ પોતાની તથાવિધ દશાથી કર્મો ખાંધે છે અને ભોગવે છે. (જીવ સ્વયં કર્મ કરે છે, ખાંધે છે અને ભોગવે છે. એમાં ‘ ઇશ્વર ’ નામના તત્ત્વનો કંઈ જ અભિસંબંધ નથી.)

❀

As otherwise there can be no order, Lord Mahavira has taught that the souls (આત્મા) are many, different in different bodies, and pervading their respective bodies and not extending beyond them. They are, moreover, full of infinite knowledge, power and joy in their true nature; and they themselves perform actions and reap their fruits

૯૮

મુક્તિ ચ કર્માવરણાદ્ વિમુક્તિ
 દિદેશ ચારિત્રવલોપલભ્યામ્ ।
 કર્માનુબન્ધો વિરમેદ્ યદા ચ
 ક્ષીયેત પૂર્વશ્ચ તદા હિ મુક્તિઃ ॥ ૧૭ ॥

૬

કર્માવરણોથી પૂર્ણ મુક્તિ એને મહાવીર મુક્તિ કહે છે.
 મોહ, અવિદ્યા એ આત્માનાં બન્ધન; એનાથી સર્વથા આત્મા-
 નું છુટાપણ થવું એજ એની મુક્તિ છે. કર્મના બંધો થતા
 અટકે અને પૂર્વના બંધો તમામ ક્ષીણ થાય ત્યારે મુક્તિ છે.
 અને તે ચારિત્ર-બળથી પમાય છે.

✽

He has further taught that the salvation
 consists in freedom from all the Karmic bonds,
 and that this salvation is attainable through
 the strength of pure conduct. When fresh
 Karmas cease to bind and all the accumulated
 past Karmas wear away, one attains salvation.

૯૯

અનન્તચિદ્વીર્યસુખપ્રકાશાં

દેહાક્ષચેતોરહિતામમૂર્તિમ્ ।

શિવામબાધામચલામનન્તાં

પૂર્ણાત્મશુદ્ધિ સ ઉવાચ મુક્તિમ્ ॥ ૧૮ ॥

卐

લગવાન્ આત્માની પૂર્ણશુદ્ધિને મુક્તિ કહે છે. એ આત્માની શુદ્ધ અમૂર્ત અવસ્થા છે, જ્યાં શરીર, ઇન્દ્રિયો કે અન્તઃકરણ કંઈ નથી. અનન્તચિદાનન્દવીર્યમય આત્માની એ પૂર્ણ સ્વભાવસ્થિતિ છે. આત્માના એ શાશ્વત, અચલ, અક્ષય, અવ્યાબાધ મંગલ સ્થિતિ એજ એની મુક્તિ-દશા છે.

❧

He has also taught that in the emancipated state there is the light of infinite knowledge, power and bliss; there are no body, senses and mind, there is no form, there is blessedness, there is no pain, there is no movement, there is no end and there is perfect purity of the soul. The perfect purity of the soul, endowed with above-mentioned qualities is final Emancipation (મુક્તિ).

मुक्तस्य भूयो न भवावतारो

मुक्तिर्न सा नाम भवावतारे ।

नान्यत्र मुक्तेः परमेश्वरत्व-

मात्मा हि खल्वीश्वर आत्ममुक्तेः ॥ ९९ ॥

卐

मुક્ત થયેલ આત્માનું ફરી સંસારમાં અવતરણ થતું નથી. મુક્ત થયા પછી પણ ફરી એનું સંસારમાં અવતરણ થાય તે મુક્તિ જ ન કહેવાય. ઇશ્વરનું ઇશ્વરપણું તેની મુક્તિ સિવાય બીજું કંઈ નથી. આત્મા જ ભવ-બંધનથી મુક્ત થતાં ઇશ્વર છે. ભવબંધનથી મુક્ત થયેલ આત્મા સિવાય બીજે કોઈ ઇશ્વર નથી.

❀

An emancipated soul never returns to this world. Nor is it emancipation if an emancipated soul were to return to this world. Divinity resides nowhere except in this emancipated state. It is only the very state of the soul that makes it God.

૧૦૩

મનોવિશોધપ્રવર્ણવિરાગ-

ભાવાનુકૂલૈર્વિમલૈસ્તપોભિઃ ।

સમુલ્લસત્સંયમયોગવદ્ભિઃ

સંસાધ્યતે જ્ઞાનવતાઽઽત્મમુક્તિઃ ॥ ૧૦૦ ॥

卐

વિરાગભાવને અનુકૂળ અને ચિત્તને સંશોધવામાં પ્રવીણ તેમજ સંયમયોગના પ્રગતિમાન્ વિકાસથી પરિપોષિત એવા નિર્મલ તપથી જ્ઞાનીની મુક્તિ થાય છે.

❀

A person endowed with the true discriminating faculty attains this state of emancipation by means of pure austerities that tend to purify the mind, that are such as would strengthen the spirit of non-attachment and which are further bristling with self-control.

૧૦૨

યતો યતો રાગમલા વ્યપેયુ-

ર્ભજેત્ સદા તં તમુપાયમુચ્ચૈઃ ।

મુક્તેરિદં સાધનમાહ વીરો

ન બાહ્યલોકૈષણગામુકઃ સ્યાત્ ॥ ૧૦૧ ॥

卐

ભગવાન્ ક્રરમાવે છેઃ જે જે રીતે રાગદ્વેષાદિ મલ નાબૂદ
થાય તેમ વર્તો ! તેમ પ્રવર્તો ! તે તે ઉપાયને મજબૂતપણે
સેવો ! જ્યેજ મુક્તિનું સાધન છે. ભગવાન્ કહે છેઃ બાહ્યલોકૈ-
ષણાના અનુગામી ન બનો !

❀

One should always resort to proper expedients what-so-ever as would wash away the dirt of attachment. Lord Mahavira has taught this to be the means whereby to attain salvation. One should never move with the worldly current.

इति स्वल्पं विश्वप्रणतचरितो दुश्चरतपाः

क्षमापारावारोऽखिलजनहिताराधनमनाः ।

जगद्व्यापि-श्रेयस्कर-विविधदृक्संगममयं

प्रवक्ता पन्थानं स्मृत इह यथाशक्ति भगवान् ॥१०२॥

५

જગદ્વન્દિત-ચરિત, દુશ્ચર તપની મૂર્તિ, ક્ષમાસમુદ્ર,
વિશ્વહિતના આરાધનમાં નિમગ્ન અને દુનિયાભરને કલ્યાણ-
કારક થાય એવો વિવિધ દૃષ્ટિઓના સમન્વયથી સંપન્ન માર્ગ
ખતાવનાર એવા મહાપ્રભુ મહાવીરને આ પ્રમાણે (આ
પ્રબન્ધમાં) યથાશક્તિ કંઈક યાદ કર્યા.

❀

In this way, according to my capacity, I have tried a little to remember Lord Mahavira, whose life has been revered by the whole world, who had practised the top-most penance, who was an ocean of forgiveness, who had but one mind, namely, to accomplish the good of all, and who has taught the path which is universal, is beneficial to all and towards which all the systems of philosophy converge.

૧૦૪

.....:.....:.....

Introspect yourself !

Realize the Truth !

Tread the path of Reality !

And then tide over death !

Nyāyavijaya.

.....:.....:.....

